EĞİTİM: İLAHİYAT EĞİTİMİ-I

BUGÜNÜN İLAHİYATI NASIL OLMALIDIR?

-SORUNLAR ve ÇÖZÜMLERİ-

Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı

01 – 04 Haziran 2014

Termalya Termal Hotel

Kaplıcalar Mevkii Kozaklı / Nevşehir

İstanbul 2015

ÜÇÜNCÜ TEBLİĞ

İLAHİYAT FAKÜLTELERİ LİSANS PROGRAMLARI ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Cağfer KARADAŞ*

GİRİŞ: Din Eğitimi Tarihi İçin Kısa Hatırlatma: Tarihî Zemin

İslâm eğitim tarihini, 1400 yıl önce Hz. Peygamber'in Mekke'de ilk toplantı yeri kabul edilen Daru'l-Erkam'la başlatmak en uygun olandır. Burası mütevazı sayıdaki ilk Müslümanların vahiy bilgisini aldığı, dini terbiyeden geçtiği ve Müşriklerin eziyetlerine karşı dayanma bilinci ve iradesinin kazanıldığı ilk ve tek mektepti. Medine'ye hicretle birlikte Mescid-i Nebevî inşa edildi ve kadın-erkek herkesin katılabileceği tam bir eğitim merkezi oldu. Hatta evsiz ve geliri bulunmayan sahabîler için de mescidin yanında Suffa denilen ilk yatılı mektebin temelleri yine burada atıldı.

İslâm tarihinde camiler uzun süre ibadethane olmanın yanında mütevazı anlamda birer eğitim yuvası olma vasfını da uzun yıllar devam ettirdiler. Her ne kadar bina ve mekân olarak mütevazı olsalar da verilen eğitim ve alınan sonuçlar son derece düzeyi yüksek bir gelişmeyi ve başarıyı temsil ediyordu. Nitekim bu tür eğitim merkezlerinden Ebu Hanife, Malik b. Enes, Muhammed eş-Şafiî ve Ahmet b. Hanbel gibi mezhep imamlarının yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh ve kelamda mütebahhir nitelemesini hak eden âlimler yetişti.

İlerleyen dönemlerde camilerin yanında bulunmakla birlikte onlardan bağımsız medrese fikri ortaya çıkmaya başladı. İlk dönemde bu

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

medreseler belli bir üstada ve ekole bağlı ancak eğitim yöntemi ve içeriği itibariyle son derece bağımsız ve bağlantısız kurumlardı. Büyük Selçuklu Devleti içinde gelişen ve kurumlaşan Nizamiye medreseleri ile birlikte ilk defa örgün diyebileceğimiz nispeten birbirine bağlı farklı şehirlerde aynı isim ve anlayış çerçevesinde bir medreseler dizisi oluşturuldu. Şafiî-Eş'arî anlayış doğrultusunda eğitim veren bu kurumlar, hem anılan mezhepleri desteklemek hem de o dönem için bir iç tehdit kabul edilen Batınî/İsmailî tehlikeye karşı önlem olarak kurulmuş kurumlardı. Bu kurumlarda sadece müderris değil, yanı sıra vaiz, kütüphaneci, Kur'ân öğreticisi ve sarf-nahiv öğreten dilciler de bulunmaktaydı.[1]

Nizamiye medrese örneğinden hareketle Ebu Hanife'nin mezarı yanında kurulan Hanefi medresesi ve Halife Mustansır tarafından inşa edilen ve dört mezhebin aynı çatı altında okutulduğu dörtlü diye tabir edilen Mustansiriye medresesi daha ileri ve farklı bir adımı temsil ediyordu. Yakın coğrafya olarak Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Malatya, Diyarbekir ve Mardin gibi Anadolu şehirlerinde çeşitli beylikler ve devletler zamanında kurulmuş ve halen bina olarak ayakta duran medreseler, anlayış ve içerik farkı olmakla birlikte yukarıda anılan geleneğin bir devamı idi.

Buna mukabil Osmanlı medreselerinin, hükmedilen coğrafyanın genişliği nispetinde anlayış, içerik ve kurumsal anlamda oldukça fazla çeşitliliği ve karmaşıklığı bünyesinde barındırdığını söylemek lazım. Bursa, Edirne ve İstanbul gibi payitaht şehirlerdeki medreseler belli bir anlayış, yöntem ve muhtevayı yansıtıyor olmaları itibariyle homojen eğitim kurumları olarak değerlendirilebilir. Ancak Suriye, Mısır ve diğer Kuzey Afrika medreseleri daha farklı bir içerik ve formu temsil etmekteydi.

Batı karşısında alınan askerî yenilgiler ve oluşan diplomatik ve ticari ilişkiler ile Osmanlı yöneticilerinin ilk planda teknik alan olmak üzere batı tipi eğitime geçme irade ve teşebbüslerinin ilk meyvesi, 1735

---

[1] Nizamiye medreseleri için bk. George Makdisi, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, İstanbul 2004, Gelenek Yayınları, s. 426; Ahmet Ocak, "Nizamiye Medresesi ve Büyük Selçuklularda İlim", *Türkler*, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları, V, 1371-1375; Cağfer Karadaş, "Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* -Uluslarası Sempozyum-, Muş Alparslan Üniversitesi, 2013, I, 545-555.

yılında açılan mühendishanedir.[2] Bunu sırasıyla tıbbiyeler ve mimarlık alanı takip etti. XIX. yüzyılın son yarısında kurulan Darü'l-Fünûn ile birlikte bir bütün olarak artık Batı tipi yükseköğretim kurumları oluşmaya başladı.

Dârü'l-Fünûn fikri ilk olarak 1845'te ortaya çıkmakla birlikte ancak Sadrazam Fuad Paşa'ın emriyle 1865 yılında eğitime başlayabildi. 1869'da ise Dâru'l-Fünûn-ı Osmanî eğitime başladı, 1870'de Sadrazam Ali Paşa'nın katılımıyla görkemli bir resmi açılış yapıldı. Açılışta Cemaleddin Afganî'nin sanatları anlattığı konferansta peygamberliği de sanatlardan sayması Şeyhulislamlığın büyük tepkisine neden oldu ve eğitime ara verildi. 1873'de Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın Sava Paşa'yı görevlendirmesi ile Dâru'l-Fünûn-ı Sultanî açıldı. Kesintisiz ilk üniversite ise 31 Ağustos / 01 Eylül 1900'de Dâru'l-Fünûn-ı Şahane adıyla Edebiyat ve Hikmet, Ulûm-i Riyaziye ve Tabiîyye ile ilk İlahiyat Fakültesi olan Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubelerinden oluşan üç fakülte olarak açıldı, 1908'de Meşrutiyet ile birlikte İstanbul Dâru'l-Fünûnu ismini aldı, Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi'nin ismi de Ulûm-i Şeriyye Şubesi'ne dönüştü. 1912'de ise Şube adlandırması Fakülte olarak düzeltildi.1914 yılında çıkarılan Islâh-ı Medâris Nizâmnâmesi ile Dâru'l-Hilâfet-i Âliye Medresi kurulduğunda Ulûm-i Şeriyye Şubesi gereksiz görüldü ve lağvedildi.[3]

---

[2] İlk mühehdishane veya hendesehane Üsküdar'da 1733 veya 1735 yılında I. Mahmut zamanında açıldı. Bunun 1773 veya 1776'da açılan Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun takip etti. Mühendishane-i Berr-i Hümâyûn (Mühendishane-i Fünûn-i Berr-i Humâyûn)1795 yılında III. Selim zamanında açıldı. Bu okuldan önce de III. Selim 1792'de Mühendishâne-i Sultânî'yi kurmuştu. Bu okullar bugün İstanbul Teknik Üniversitesi'nin başlangıcını teşkil eder ve dünyanın en eski mühendislik fakültelerinden biri olma unvanını taşır. bk. Mehmet Karaca (editör), İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz, İstanbul 2012, s. 36, 194-135.
Ayr. bk.
http://www.arsiv.itu.edu.tr/ek/I.T.U.%20ve%20Muhendislik%20Tarihimiz.pdf;
http://www.arsiv.itu.edu.tr/tarihce/1823.htm; 14.04.2014; 12.22

[3] Ekmelettin İhsanoğlu, "Daru'l-Fünûn", *Anadolu'da İslâm Kültür ve Medeniyeti*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 178-185.
II. Abdulhamit'in başlattığı bu modern eğitim kurumları Darü'l-Fünûn ile sınırlı kalmadı, birçok Osmanlı şehrinde İdadî ve Rüştiyelerle birlikte ilk ve orta öğretimi de içine alan büyük bir eğitim hamlesine dönüştü. Bu eğitim hamlesi sonrasında da devam etti sözgelimi 1914'de Nisa Darü'l-Fünûnu gibi özel nitelikli üniversite yanında Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutaba, Medresetü'l-Vaizîn gibi nispeten modernize edilmiş medreseler ortaya çıktı. Öncesinde önemli bir yenilik olarak başta yabancı ülkelerin

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk İlahiyat Fakültesi, 3 Mart 1924 yılında Medreselerin fiilen kapatılması sonucu İstanbul Dârü'l-Fünûn'unun çatısı altında İlahiyat Fakültesi adıyla kuruldu. 1933 yılına kadar faaliyetini sürdüren bu fakülte, anılan tarihte üniversitede öngörülen yeni yapılanma/üniversite reformu çalışması esnasında üniversite birimleri içinde gösterilmedi, muhtemelen yerine öğrencisi olmayan İslâm Tetkikleri Enstitüsü oluşturuldu. 9 Mayıs 1949 yılında kabul edilen bir kanun ile 21 Haziran 1949 tarihinde İlahiyat Fakültesi bu kez Ankara Üniversitesine bağlı olarak yeniden açıldı. Bu açılışı gerçekleştiren hükümetin başbakanı 1924 kurulup 1933'te kapatılan İlahiyat Fakültesi eski dekanı Şemseddin Günaltay'dır. Bu açılmada halkın büyük baskısı, dini ihtiyaçların karşılanmasının imkânsız hale gelmesi ve batıdan esen demokrasi rüzgârının büyük payının olduğu bir gerçektir.

Bu tarihten 10 yıl sonra da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak ilki İstanbul'da olmak üzere 19 Kasım 1959 yılında Yüksek İslâm Enstitüleri kuruldu. Zamanla bu Enstitüler Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa, Samsun ve Yozgat olmak üzere yedi şehirde açıldı. Ayrıca 1971 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesine bağlı İslâmî İlimler Fakültesi tesis edildi. 1982 yılında ise Yüksek İslâm Enstitüleri, İlahiyat Fakülteleri'ne dönüştürülerek illerinde bulunan Üniversitelere bağlandı. Eski Enstitülerden sadece Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü kapatıldı, Erzurum'da İslâmî İlimler Fakültesi ile Yüksek İslâm Enstitüsü İlahiyat Fakültesi adı altında birleştirildi. Son yıllarda açılanlarla birlikte İlahiyat Fakülteleri 100 civarında bir sayıya ulaştı.

İlahiyat Kurumunu Ortaya Çıkaran İhtiyaç

İslâm coğrafyasında tarihi süreç içinde kurulmuş olan medreseler çok çeşitli programlar uyguluyorlardı. Fıkhın ağırlıklı olduğu medrese programlarının yanında hadîsin ağırlıklı olduğu programlar da bulunmaktaydı. Bu ağırlıklar da bir ölçüde medresede görev yapan hocanın eğilimi, tercihi ve birikimine göre şekillenmekteydi. Sözgelimi kuruluş döneminde Bağdat Nizamiyesinde ilk müderris Ebû İshâk eş-Şirazî'nin fıkıh ağırlıklı eğitimi yanında daha sonraki müderrislerden Gazalî'nin kelam ağırlıklı bir eğitimi tercih etmesi söz konusu idi.

---

açtığı okullar olmak üzere Galatasaray Sultanîsi gibi yabancı dilde eğitim veren kurumlar da eğitim sistemindeki yerini aldı.

Aynı Gazalî'nin Nişabur Nizamiyesine müderris olduğunda fıkıh ağırlıklı bir eğitimi tercih ettiği görülür.

Bu durum bir ölçüde İstanbul Osmanlı medreselerinde de hâkim bir uygulamaydı. Bir farkla ki, bazı medreselerin programlarını vakfiyeye konulan şartlar belirlemekteydi. Ancak İstanbul'da Fatih'in yaptırdığı Sahn-ı Semân medreseleri ile Kanunî'nin yaptırdığı Süleymaniye Medreseleri ileri bir düzeyi temsil ediyordu. Bu medreselerin temel amacı dini yüksek eğitimin yanında devlete kadı, kazasker ve müfti gibi memurlar yetiştirmekti. Öte yandan saray memurlarını yetiştiren ve sarayın ihtiyaçlarına göre programlar uygulayan Enderun gibi saray okulları da bulunmaktaydı.

Yukarıda da değinildiği gibi zamanla ihtiyaçların çeşitlenmesi, devlet ve toplum nezdinde farklı beklentilerin oluşması, dünyanın özellikle Batı'nın eğitim-öğretimini yeniden şekillendirmesi ve son olarak savaşlarda alınan yenilgilerle oluşan psikolojik ezikliğin bastırılması için yeni gelişmeleri yakalama, asrın icaplarına uyma/boyun eğme sonucunu doğurdu. Öncelikle teknik alanda görülen bu eğilim zamanla sosyal alanlarda hatta dinî alanda bile hissedilmeye başlandı. Nasıl ki, Nizâm-ı Cedîd ordusu kurulurken Yeniçeri Ocağı dışlanmış ise burada da Şeyhulislamlık ve medreseler dışlanarak ve bir nevi onlara rağmen paralel bir modern eğitim kurumu oluşturma yoluna gidilmiştir. Bunun ilk denemesi 1900 yılında kurulan Dâru'l-Fünûn-i Şahane bünyesinde Ulum-i Aliye-i Diniyye Şubesi adıyla ilk İlahiyat Fakültesinin kurulmasıdır. Bunun medrese ulemasının dışlanması gibi olumsuz görüntüsünün yanında medreselerin yeniden gözden geçirilmesi/ıslahı gibi olumlu bir adımı da beraberinde getirdiği göz ardı edilmemelidir.

Nitekim ulema attığı bu adımla adeta yeni kurulan Ulûm-i Âliye-i Diniyye/Ulûm-i Şeriyye Şubesini açığa düşürmüş ve kapatılmasını sağlamıştı. Anılan ıslahat neticesinde Medresetü'l-Mütehassisin, Medresetü'l-Vaizîn ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba gibi asrî medrese örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu yeniliklerden kadınlar da unutulmamış -çünkü modern dünyanın Müslümanlara yönelik temel eleştirilerinden biri de kadın meselesiydi- Nisa Darü'l-Fünunu adıyla asrî bir üniversite oluşturulmuştu. 1914'te kurulan bu kurum 1921 yılında Dâru'l-Fünûn'un karma eğitime geçmesiyle birlikte kaldırılmıştır.

Cumhuriyet döneminde medreselerin fiilen kapatılmasıyla birlikte dini ihtiyacı karşılayacak ve meydana gelen boşluğu dolduracak bir kurum olarak İstanbul Dâru'l-Fünûnu'na bağlı olarak İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. 1933'de ihtiyaç kalmadığı ve talebe rağbeti olmadığı iddiasıyla yapılan üniversite reformunda İlahiyat Fakültesine yer verilmemiş ancak aradan geçen zaman içinde esen demokrasi rüzgârı ile halkın talep ve ihtiyaçlarına cevap olsun diye oldukça profan bir zihniyetle 1949'da Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi tekrar açılmıştır.

1959 yılında Yüksek İslâm Enstitülerinin açılması yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Bundan önce 1953 ve daha sonra 1972 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi'nin programı da, ilk yapısına göre bir hayli geliştirilmiş ve ihtiyaçlara cevap veren bir forma kavuşturulmuştur. Zaman içinde ihtiyaçların dillendirilmesi ve demokratik taleplerin genişlemesiyle birlikte programın içeriği de zenginleştirilmiş ve 1983'te nispeten son şeklini almıştır.

Programların Oluşumunu Etkileyen Zihniyet Arka Planı

Yukarıdaki ihtiyaçları aslında XIX. ve XX. yüzyıllarda ortaya çıkan yeni zihniyetin belirlediğini de unutmamak lazımdır. Özellikle bu zihniyetin hem programlarının içeriğinin şekillenmesinde hem de alan ağırlıklarının oluşmasında ciddi anlamda etkili olduğu bir gerçektir. Başta Batı dünyası olmak üzere adeta bütün bir insanlığı esir alan bu modern zihniyetten Osmanlı/Türkiye yöneticilerinin ve toplumunun etkilenmemesi mümkün değildir. Bu şartları ve gelişmeleri şöylece sıralamak mümkündür:

1. **Yükselen Değer Akıl:** Modern dönem aklın kutsandığı bir dönemdir. Klasik felsefenin yeni döneme bıraktığı en etkili ve eskimez miras da bu olsa gerektir. Buna göre her şeyin ölçüsü akıldır ve akıl dışı olan her şey; büyü, hurafe ve uydurmadır. "Dinin, insanın arzu ve korkularının tatmin aracı olduğu" şeklinde psikanalistlerin iddiası ile "dinin, ilkel insanın basit duyularının/gözlem ve denemelerinin ürünü olduğu" şeklindeki pozitivistlerin anlayışı, aklın yüceltilmesine çarpıcı iki örnektir. Onlara göre insanın ilerlemesi sonucu akıl çağına/pozitif çağa ulaşılmıştır ve dolayısıyla din, büyü, metafizik gibi konulara ihtiyaç kalmamıştır. Bu anlayış Müslüman coğrafyada yaşayan bir kısım aydın çevresini hâlâ etkilemeye devam etmektedir. Bu aydınların bir

kısmı akla aykırı buldukları için bütünüyle dini reddederken, diğer kısmı onu akla uygun bir kalıba dökme yoluna gitmektedirler.

2. İnsan Merkezli Anlayış: Rönesans sonrasında başlayan ve bugün hâlâ devam eden insanı merkeze alan anlayışın, eğitimi de etkilememesi düşünülemez. Bunun neticesinde orta yolu tutan *iktisadî insan*dan, her konuda aşırılığı benimseyen *israf insanı*na doğru bir evirilme gerçekleşmiştir. Bu yeni anlayışı ile insan, tabiatı tahripten kendi neslini ve vücudunu tahrip aşamasına geçmiştir. Çocuk yapıp-yapmamayı bir özgürlük ve kendi kararı olarak görmesi, vücudu üzerinde istediği gibi tasarruf etme yetki ve özgürlüğünün bulunduğunu iddia etmesi ve bunu fütursuzca uygulaması, neslin devamını tehlikeye sokmuş ve kadın-erkek farkını ortadan kaldırmıştır. Artık kişiler için anne, baba ve eş olarak değil, birey olarak algılanmak ve tanımlanmak öncelikli hale gelmiş; evlenmek veya çocuk yapmak bir fantezi veya gösterişe dönüşmüştür. "Hem kariyer yaparım hem de çocuk" diyen bir kadın için annelik değil, kariyeri önceliklidir ve çocuk bir fantezi veya kendini ispat için araçtır. Baba sorumluğu taşımaktan kaçınan erkek için ise, serbest birey olan kadın herhalde tercih edilendir. Hümanizm ile yücelttiği insanın geldiği yeri memnuniyet verici bulmayan bazı batılı düşünürler, yapısalcılık gibi yeni geliştirdiği sistemlerle insanı belli bir yapının içine yerleştirmek denemesinde henüz başarılı olmuş değildir. Çünkü bir kere insanın içine şüphecilik (septisizm), bencillik (narsizm), otorite tanımazlık (anarşizm) ve benzeri virüsler girmiştir.

3. Coğrafî Keşifler ve Arkeolojik Bulgular: Coğrafi keşifler, sömürge yoluyla batının zenginliğini artıran en önemli unsurdur. Çünkü makinenin icadı, buhar gücünün keşfi ile denizde büyük gemilerin, karada trenlerin kullanılmaya başlanması batının iktidar gücünü ve hırsını beslemiş, diğer milletlerin de bu gelişmeler karşısında psikolojik eziklik içine girmelerine yol açmıştır. Bu aynı zamanda zenginleşen batının diğer milletlere ve dinlere tepeden bakmasını beraberinde getirmiştir. Keşifler sırasında Afrika içlerinde ve Avusturya'da gördükleri insanları ilk ve ilkel insan olarak tanıtan Avrupalı antropologlar, onların inançlarını ilk inançlar olarak tanımlamışlardır. Elde ettikleri bulguları sebeplilik ilkesi çerçevesinde ilkelden gelişmişe doğru sistematize etmişler ve Avrupa insanını merkeze alarak dinlerin ve inançların hiyerarşik sıralamasını yapmışlardır. Bütün bu gelişmeler, diğer

milletlerin zihninde batının adeta ulaşılması gereken hedef ve amaç haline gelmesine yol açmıştır. Çünkü onlar asrileşmişti ve diğerlerine düşende bu asrilik seviyesini yakalamaktı.

4. Modern Eğitimin Cazibesi: Modern eğitim hem yöntem hem de anlayış olarak eskinin bütünüyle terki üzerine kurulmuştur. Çünkü zihinlere kadim eğitimin yöntem ve işlevinin yetersiz olduğu, dönemini tamamladığı ve yeni gelişmelere ayak uydurmasının imkânsız olduğu fikri işlendi. Nitekim yeni zihniyet doğrultusunda klasik Türk musikisinin ve Arapça harflerle Türkçe metinlerin basımının yasaklanması yoluna gidildi. Bunun amacı eskiyi hatırlatan ve modernin önünde engel olan her şeyi kaldırmaktı. Modern eğitim-öğretimle ulusal aidiyetler öne çıkartılırken dinî aidiyetler büyük ölçüde törpülendi. Ezberciliğin kötülenmesiyle, geçmişe dair olan metinler ve inanç kalıpları zihinlerden silindi. Bu da hafızası boş, okumuş ama dinî konularda son derece cahil bir neslin yetişmesini beraberinde getirdi. Zihnî çaba gerektirecek üst düzey dinî konular bir yana temel inanç ve ibadet esaslarını dahi bilecek ve birbirinden ayırt edecek donanımdan yoksun bir kitle ortaya çıktı. Zaten modern eğitimcinin temel özelliği bir toplum mühendisi görevi ile sahaya sürülmüş olmasıdır. Bugün hâlâ modern eğitimcilerin zihniyetini toplum mühendisliği anlayışı belirlemektedir. Bu da çocuğa bir nesne olarak yaklaşmayı ve kafalarda belirlenen kalıplara onu uydurmayı beraberinde getirir. Artık amaç eğitim değil dönüştürmek, ruhsal ve bedensel olarak yeniden biçim vermektir.

5. Tarihî Mirasın Taşınma Zorluğu: Bin yılı aşkın bir zaman dilimi içinde meydana getirilmiş tarihi mirasın yeniden ele alınması ve buradan çağa uygun yeni bir anlayış ortaya konulmasının ciddi zorluk teşkil ettiği açıktır. Bu muazzam birikim, bir taraftan büyük bir imkân sunarken aynı zamanda neresinden ele alınacağı sorununu beraberinde getirmiştir. Ulûm-i Âliye-i Diniyye öğretim elemanı Abdullatif Harputî gibi kelâmcılar "tenkîh" (ayıklama) yolunu seçerken, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi öğretim elemanı İzmirli İsmail Hakkı ortaya konulan şeyin "yeni" olmasına özen göstermiştir. İster tenkîh isterse yenileme olsun hangi dönemin metinlerinin esas alınacağı hususu bir muamma olarak karşımızda durmaktadır.

6. Yeniden Kur'ân ve Sünnete Dönme Düşüncesi: Modern dünyanın hızlı ilerleyişi karşısında şaşkına dönen sömürge dönemi

aydınlarının bir kısmı, dini bütünüyle yük olarak görürken, bunun tam zıttı kutupta bulunanlar, dine nispet edilen her şeyi koruma çabasına girmişlerdir.

Üçüncü grup ise geçmişin bütün ağırlıklarını taşımak yerine yeniden Kur'ân ve Sünnete dönerek oradan alınacak malzeme ve ruh ile yeni bir yapılanmaya gitmenin hayalini kurmuşlardır. Bu hayalin gerçeğe tekabül eden tarafı olmakla birlikte bin yılı aşkın bir hafızayı silip, deyim yerindeyse sıfır hafıza ile Kur'ân ve Sünnetin yeniden yorumunun nasıl yapılacağı problemine yönelik bir çözüm henüz bulunabilmiş değildir.

Bu düşüncede olanların bir kısmı sünneti de yük olarak görüp sadece Kur'ân ile yetinmenin doğru olacağını ileri sürmüşlerdir. Öte yandan sömürge döneminde gündeme gelen ve kurtuluşun Asr-ı Saadet'e dönülmesinde veya o dönemin yeniden oluşturulmasında gören anlayışı da bu kategoriye koymak gerekir. Anılan anlayışa zıt olarak gelişen zihniyet ise deyim yerindeyse Kur'ân'ı tamamen veya kısmen bir tarafa bırakıp sadece hadîs külliyatı ile inanç ve hayat tarzı oluşturmaya çalışmaktadır.

7. Yeni Sosyal Hayat: Yeni mimari, iletişim ve ulaşımdaki teknolojik gelişmeler ve servet zenginliği insanları bağımsız ve müstağni yaşamaya sevk etti, bu da sosyal değişmeleri beraberinde getirdi. Eskiden mahalle, sokak, cami, bakkal, berber ve bir ölçüde mahalle kahvesi şeklindeki yapılanmanın yerini internet cafeler, gece eğlence yerleri, spor kulüpleri almaya başladı. Bu gelişme, hem sokağın ve mahallenin işlevini bitirdi hem de dar sosyal çevreden daha geniş ve karmaşık sosyal çevreye açılmayı sağladı.

Öte yandan insanlar eskiden genellikle, mezhebine, mahallesine ve soyuna göre aidiyetler ortaya koyarken bugün dernekler, partiler, kulüpler, futbol takımları, internet grupları şeklinde yeni sosyal aidiyetler ortaya çıktı. Dindar kesimde ise buna paralel olarak dernek veya vakıf şeklinde örgütlenen, dünyevî kaygıları ve hedefleri öne çıkaran cemaat ve grup aidiyetleri önem kazanmaya başladı.

8. Yeni Teknolojiler ve İnsan: Yeni teknolojiler bireyselliği, yalnızlığı ve müstağni olmayı teşvik eden bir boyuta ulaştı. İnsanların birbirlerinden uzaklaşmaları ve çevreden müstağni yaşamaları, dinden ve dinî değerlerden de müstağni olmalarını beraberinde getirdi.

Bu yeni teknolojiler sayesinde, her beklediğini elde eden, amacına kolay ve hızlı bir şekilde ulaşan, hedeflerini firesiz gerçekleştiren (!) insanoğlu, hemcinslerinden uzaklaşmasının yanında zihinsel olmasa bile pratik hayatta dini değerlere ihtiyaç duymamaya ve var olan inançlarında ise, gevşemeler ve gerilemeler meydana gelmeye başladı. Ara sıra deprem ve sel gibi doğal afetler dinî değerleri hatırlatsa da, yaşanılan kısa süreli travmalar atlatıldıktan sonra teknolojinin büyülü dünyasına yeniden dönmeyle birlikte geçmiş çabucak unutulur oldu.

Ev teknolojileri komşulukları bitirirken, toplu dinlenme ve eğlenme mekânları dini mekânlara olan cazibeyi azalttı. Öte yandan internet teknolojisi insanın müstağniliğini ve yalnızlığını körükleyen bir mekanizma özelliği kazandı. Sanal âlem, artık gerçek âlemin yerini almaya aday görünmektedir. Bu âlemdeki arkadaşlıklar, oyunlar, eğlenceler, alış-verişler hatta eğitim ve iş yapma olanağı, insanı tamamıyla gerçek hayattan koparacak boyuta ulaştı. Yüz yüze eğitimin yerini ekrandan eğitim almaya başladı. Bu gelişmenin dinden uzak kesimi etkilediği kadar, dindar kesimi de etkilediği açıktır.

9. Oryantalizm: Oryantalist çalışmalar, metot, bakış açısı ve değerlendirme noktalarından XIX. yüzyıldan itibaren Müslüman aydınların dikkatini çekmeye ve onları etkilemeye başlamıştır. Özellikle Oryantalist çalışmalardaki pozitivist bakış açısını fark etmeyen Müslüman aydınlar, anılan özellikler ve ortaya çıkan ürünlerin çekiciliği dolayısıyla hiçbir kayıt getirmeksizin ve eleştiriye tabi tutmaksızın bulduklarını ve okuduklarını iç bünyeye taşımışlardır.

Ancak bazı eserlerde görülen dine, tarihî değerlere ve şahsiyetlere zarar verici olduğunu gördükleri hususlar hakkında sadece muhteva eleştirisi yapmakla yetinmişlerdir. Arka palanındaki zihniyete ve oryantalist hedeflere yönelik ciddi eleştiriler getirmemişlerdir. Bu yüzden bazı Müslüman aydınların oryantalistlerce yazılan eserleri olduğu gibi tercüme veya adapte yoluna gitmeleri, pozitif-oryantalist zihniyetin kısmen veya tamamen benimsenmesine yol açmıştır.

Yeni Zihniyetin İlahiyat Programlarına Yansıması

Bu zihniyetin yansımasını İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1949 Ankara İlahiyat Fakültesi açılması oturumundaki Meclis konuşmasında bulmak mümkündür:

"İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Kırşehir) – ... Bir İlahiyat Fakültesi kurulmasından maksat medreseyi diriltmek değildir. Çünkü Fakülte ile medreseyi ayıran çok temelli bir karakter vardır. O da şudur: Medresenin çalışması nassi, apriyori, kablettecrübîdir. Fakülteler ilim evleri olduğundan, bunlar mukayeseye, müşahedeye ve en sonunda da mümkün olursa, izaha çalışmaktadır. Yani birincisi sübjektif olduğu kadar, ikincisi objektiftir. O halde hükümetin şayan-ı dikkat olan isteği şudur: Bütün manasıyla ilim haysiyeti ve ilim karakteri taşıyan bir fakülte meydana getirmek. Öylesine bir fakülte ki, diğer fakültelerden hiç bir surette ayrılığı olmayacaktır.

Bizim istediğimiz İslâm İlâhiyatı Fakültesidir. Ama medrese değil, ilmî karakter taşıyan İslâm İlâhiyat Fakültesi. İslâm dinini; İslâm mezheplerini... ilmî surette tedkik edecek bir ilmî fakülte.

İlâhiyat Fakültesini açmayı büyük bir olay olarak kabul ediyorum kendi hesabıma. Bunun feyizlerini ve nimetlerini daha sonra göreceğiz.

Şimdi benim nazar-ı dikkati celbetmek istediğim nokta şudur: Kısaca tebarüz ettireyim. İlahiyat Fakültesi İslâmiyeti bütün olarak tetkik etmekle beraber metotlarında, meselelerinde müspet ilimlere dayanmalıdır. Bu budur, efkâr-ı umumiyece bu vuzuh faydalıdır.

Bu İlâhiyat Fakültesi Atatürk inkılâbından sonra ikinci defa Türkiye'de açılıyor. İlk defa Atatürk İnkılâbından sonra İstanbul Üniversitesi içinde kurulmuştu. O İlâhiyat Fakültesinde benim de mesuliyetim vardı. Bir nevi sosyoloji fakültesi yaptık. Fakat burada yani Fakültede İslâmî bilimler esas, sosyolojik bilgiler yardımcı olacaktır."[4]

İslâm dünyası XIX. yüzyılın sonlarından itibaren batıdaki iki gelişmeden oldukça etkilendi. Birincisi yukarıdaki konuşmada da ifade edildiği gibi pozitivist *(müspet ilimlere dayanan)* anlayışla ortaya konulan başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimleri adeta kutsama ve bunları dinî bilimlerin yerine ikame etme.

İkincisi ise batıdaki Kitab-ı Mukaddes'e yönelik çalışmaları Kur'ân ve Hadislere uygulama amaç ve çabası. Bu iki çaba bizim köklü ilim geleneğimizin ihmal edilmesini ve ilimler sınıflamasının tersyüz edilmesini beraberinde getirdi.

---

[4]http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=101, 30.04.2014; 15:33

Bizim eskiden hayatla yürüyen, yürürken yön veren, halka ve hakikate tepeden bakmayan bir ilim ve eğitim geleneğimiz vardı. Bunun yerini Batı'nın ayrıksı, halka ve hakikate tepeden bakan ve adeta bir mühendisin cansız varlıklara şekil vermesi gibi canlı, akıllı ve iradeli insana biçim verme iddiasında olan bir yöntem aldı.

Bizim ilim sınıflamamız, önce dinî ve din dışı ayrımı yapıldıktan sonra dinî ilimler, kelam, fıkıh ve diğerleri şeklinde sıralanırdı. Müslümanca bir zihniyetin oluşması için kelam ilmine öncelik verilirken, hayatta en çok ihtiyaç duyulması bakımından fıkha öncelik tanınırdı. Bu iki ilim bir madalyonun iki yüzü gibi görülürdü; kelamcı fakih, fakih kelamcı idi. Kur'ân ve Sünnet, başta bu iki ilim dalı olmak üzere, dinin ve dinî ilimlerin temel kaynağı hükmündeydi.

Müslüman bireylerin zihin kalıplarını belirleyen anılan kelam ve fıkıh alanlarının yerine batı dünyasında kaynaklara dönme anlayışının ve bilhassa müsteşriklerin çalışmalarının ve yönlendirmesinin etkisiyle Kur'ân ve Hadis merkezli eğitim anlayışı öne çıkmaya başladı. Özellikle müsteşriklerin *pozitivist bakış açısıyla* İslâm mezheplerini ve İslâm tarihindeki siyasî çalkantı ve çekişmeleri öne çıkaran çalışmaları aydınlar nezdinde mezheplere olan güvenin yıkılmasını beraberinde getirdi.

Mezheplere olan güvenin yıkılması yukarıda anılan fıkıh ve kelam gibi iki köklü ilmin geri plana atılmasına hatta gereksiz görülmesine yol açtı. Belki de bu, müsteşriklerin bilinçli ve iyi niyetli olmayan bir tasarrufuydu. Çünkü kelam ve fıkıh alanı oluşmuş ve sonuçlanmış bir yapıyı öngörmektedir. Bu oluşmuş ve tamamlanmış yapı üzerinden gidilerek yeni ihtiyaçlara ve gelişmelere cevap aramak kadim İslâm zihniyetini korumak ve sürdürmek anlamına geliyordu.

Kaynaklara dönmek adına bunları terk edip yerine mücerret Kur'ân ve hadis metinlerini almak yeniden din inşa etmek veya peygamber ve ilk üç neslin rolünü üstlenmek demekti. Her iki halde de kadim zihniyetin yerine yeni bir anlayış ikamesi söz konusu idi. Bu yeni anlayış ikame edilirken felsefî bakış ve din bilimlerinin pozitif zihniyeti de belirleyici ve adeta bir kalıp görevi gördü. Nitekim hem 1924'de açılan Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi programında hem de ve özellikle 1949'da açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin prog-

ramında bu anlayışın yansımalarını fazlasıyla görmek mümkündür. Nitekim Ankara İlahiyat Fakültesinin ilk programında daha sonra İslâm Hukuku adını alacak olan fıkıh ilmi ile kelam ilmi yer almamaktadır. İlk Kelam Kürsüsü Hüseyin Atay tarafından kurulabilmiştir. 1959'da açılan İslâm Enstitüleri ise kısmen bu anlayıştan uzak ve bütün İslâmî İlimleri kucaklayan bir programla ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki İlahiyat programları da nispeten bu iki programın karmasından oluşmuştur.

Bu yöntem ve çalışmayla sanki Müslüman dünyanın kendi köklerinden koparılarak Batı'ya bir şekilde eklemlenmesi düşünülmüş ve hedeflenmiştir. Çünkü mücerret Kur'ân metni ve hadîsler ancak çağın şekillendirdiği zihin dünyası ile ele alınacak, yanı sıra belli ayıklama ve tercihler ile çözümler ve öneriler getirilmesi söz konusu olacaktı. Zaten geleneksel zihin yapısından kopuş da işte tam bu noktadan başlamaktaydı. Bu gidişat ve anlayış, Kur'ân ve Sünnetin modern akıl ile okunması, evrensel hukuk ve normlara aykırı hususların ayıklanması veya göz ardı edilmesi, insan hakları beyannamesi türü evrensel ilkelerle paralellik kurulmaya çalışılması ve detay (füru'/füruât) kuralların tarihsel olduğunun vurgulanması gibi pek çok sonuçlar doğurdu. Bu dönemde Kur'ân bir konular kitabı, hadisler ise çağın gereklerine uyuyor ve cevap veriyorsa birer kaynak, vermiyor veya aykırı düşüyorsa reddedilmesi gereken uydurma sözler yığını olarak görülmeye başlandı. Kelam ve fıkıh bugüne cevap vermeyen fosil bilim yığınları hükmünde kabul edildi.

Bu anlayış, modernistinden selefîsine çok çeşitli ve geniş bir kesim tarafından temsil ediliyordu. Aslında bakıldığında modernist ile selefî arasında çok da fark yoktu. Modernist sadece Kur'ân metnini ve işine yaradığı kadarıyla hadis külliyatını kullanırken, selefi her ikisini de aynı değerde tutmaktaydı. Bu iki anlayış birbirine sırt dönmüş aynı yerden duran iki kişi gibidir, durdukları yer aynı, sadece baktıkları yön farklıdır. Yine her iki anlayışın ortak paydası bu iki kaynaktan adeta yeni bir din inşası gayretidir.

Bölümleşmenin Programlara Etkisi

İdari yapılanmanın doğrudan programlara ve derslerin içeriklerine etkisinin olduğu da hesaba katılmalıdır. İlahiyat fakültelerinde akademik bölüm yapılanması, 1982-1983 yılında ilk düzenlemenin

ardından 1991-1992 öğretim yılında son şeklini almıştır. Bu gün devam etmekte olan bu yapı aşağıdaki gibidir:

Temel İslâm Bilimleri Bölümü
Tefsir Anabilim Dalı
Hadis Anabilim Dalı
İslâm Hukuku Anabilim Dalı
Kelam Anabilim Dalı
İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Tasavvuf Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Felsefe Tarihi Anabilim Dalı
İslâm Felsefesi Anabilim Dalı
Din Felsefesi Anabilim Dalı
Mantık Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Din Eğitimi Anabilim Dalı

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü
İslâm Tarihi Anabilim Dalı
Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Din Musikisi Anabilim Dalı
Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı

YÖK'ün aldığı kararla Yeni açılan İlahiyat Fakülteleri ile özel İlahiyat Fakülteleri bölüm yapılanması ise şöyledir:

Temel İslâm Bilimleri Bölümü
Tefsir Anabilim Dalı
Hadis Anabilim Dalı
İslâm Hukuku Anabilim Dalı
Kelam ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Tasavvuf Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
İslâm Felsefesi Anabilim Dalı
Din Bilimleri Anabilim Dalı

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü
İslâm Tarihi Anabilim Dalı
Türk-İslâm Edebiyatı ve Sanatları Anabilim Dalı

Yeni Bölümleşme Önerisi

İlahiyat eğitim programının yukarıda da dile getirildiği gibi İlahiyat bölüm yapılanmasından bağımsız düşünülemeyeceği de bir gerçektir. Bu açıdan mevcut programın bölüm yapılanması ile birlikte ele alınması gereğinin yanında yeni önerilerin de bu çerçeveden değerlendirilmesi gerekecektir. Hatta yeni bir eğitim programı için yeni bir yapılanma teklifi yapmak zarureti de ortaya çıkabilir.

Eğer gelecekte tek bir program uygulanacaksa İlahiyatlardaki mevcut üç veya dört bölümün tek bir bölüme indirilmesi söz konusu olabileceği gibi, fakülte içinde program çeşitliliğine gidildiği takdirde her bir program için yeni bir bölümün ihdas edilmesi de düşünülebilir. Ancak her bir önerinin hayata geçirilirken getireceği mahzurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Belki mevcut bölümler bazı küçük değişikliklerle korunarak program çeşitliliğine de gidilebilir. Çünkü her bir program için bir bölüm gerekmez.

Yeni bölümleşme için şöyle bir öneri, konuyu tartışmak için bir başlangıç olabilir: Mevcut yapının iyileştirilmesi, işlevselliğinin daha da artması ve gelişmesi için İlahiyat Fakülteleri'nin bölümleşmesinde yeni bir yapılanmaya gitmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü mevcut yapı kimi yerde ve zamanda sıkıntılar doğurmakta, bölümler arasındaki benzerlik ve farklılıkların yeterince görülmesini engellemektedir.

Halbuki bölümler oluşturulurken, bölüm altına girecek bilim dallarının farklılıklarının ve benzerliklerinin tespit edilmesi, yani bilim dallarının mantalite, konu ve yöntemleri arasındaki benzerliklerinin gözetilmesi gerekir. Sözgelimi konu, yöntem ve mantalite olarak, din bilimlerine benzemeyen İslâm Felsefesinin asıl yeri olan Temel İslâmî İlimler bölümüne taşınması gerekir. Çünkü İslâm felsefesi konu, yöntem ve bakış açısı olarak kelam ve tasavvufa din bilimlerinden daha yakındır. Aynı durum teorik bir ilim dalı olan İslâm Tarihinin, uygulamalı alanlar olan İslâm Sanatları ile bir arada düşünülmüş olmasında da görülebilir. İslâm Tarihi de, İslâm Felsefesi gibi Temel İslâmî bilim-

ler arasına alınmalıdır. Çünkü İslâm Tarihi sözgelimi Hadîs Anabilim dalına çok daha yakın bir ilim dalıdır.

Bunun yanı sıra Kur'ân Okuma ve Kıraat, teorik bir ilim dalı olan Tefsir Anabilim Dalı içinden alınıp uygulamalı alanların yer aldığı bölüm içinde düşünülmelidir. Bu düşünülmediği için bugün İlahiyat fakültelerimizde maalesef kıraat alanında pratik olarak yeterince çalışma yapılmamaktadır. Bu yapılanma aynı zamanda pratik İslâm ilimleri için doktora yerine "sanatta yeterlilik" imkânını da beraberinde getirecektir. Böylelikle bu alanda çalışan akademisyenler için pratikten kopmadan akademik yükselme imkânı ortaya çıkacaktır. Bütün bu öneriler ile amaç, yukarıda da değinildiği gibi mevcudun geliştirilmesidir. Buna göre şöyle bir bölümleşme olabilir:

İslâmî İlimler Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı
Hadis Anabilim Dalı
Fıkıh Anabilim Dalı
Kelam Anabilim Dalı
İslâm Tarihi Anabilim Dalı
Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı
Tasavvuf Anabilim Dalı
İslâm Felsefesi Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Felsefe Tarihi Anabilim Dalı
Mantık Anabilim Dalı
Din Felsefesi Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Din Eğitimi Anabilim Dalı

İslâm Edebiyatı ve Sanatları Bölümü

Güzel Kur'ân Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı
Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı
Uygulamalı İslâm Sanatları Anabilim Dalı

Ulûm-i Âliye-i Diniyye'den Bugüne İlahiyat Programları

Dâru'l-Fünûn-ı Şâhâne'nin üç bölümünden biri olan Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesinde okutulan dersler Tefsir, hadîs, fıkıh, usul-i fıkıh, ilm-i kelam ve tarih-i din-i İslâm'dır. 1908 veya 1912 yılında yapılan ıslahatla birlikte İstanbul Dâru'l-Fünûnu adını alan Dâru'l-Fünûnun Ulum-i Aliye-i Diniye Şubesi, 1912'de Ulum-i Şer'iyye Şubesine dönüştürülmüş ve programında değişiklikler yapılmıştır. Programa önceki derslerin yanında Siyer-i Nebî, Tarih-i Edyan, İlm-i Hilaf, Edebiyat-ı Arabiye, Hikmet-i Teşri, Tarih-i İm-i Fıkıh, Tarih-i İlm-i Kelam, Felsefe ve Tarih-i Felsefe, Arap Felsefesi gibi dersler eklenmiştir.[5]

1924 yılında İstanbul Dâru'l-Fünûnu'na bağlı açılan İlahiyat Fakültesi'nin programı, Ulum-i Şer'iyye Şubesi'nin programına ilave bir takım yeni dersler içermektedir. Eklenen bu dersler İctimaiyyat, Ahlâk, Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası, Türk Tarih-i Dinisi, Hal-i Hazırda İslâm Mezhepleri, İslâm Bediiyyatı ve Felsefe-i Din şeklindedir. Dikkat edilirse önceki programa göre bu yeni programın daha ulusalcı ve pozitivist bir zihniyete doğru evirildiği görülür. Önceki programlarda bulunmayan din bilimleri derslerinin yanında Türk Tarih-i Dinisi gibi milli hassasiyetlere cevap veren bir yanı vardır.

1949'da açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin programı ilk bakışta önceki programları dikkate almaksızın sıfırdan ve tamamen pozitivist/profan bir zihniyetle hazırlanmış bir program görüntüsü vermektedir. İlk okutulan dersler şunlardan ibarettir: Arapça, Farsça, Yabancı Dil, Sosyoloji, Mantık ve İlimler Felsefesi, İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi, İslâm Sanatı Tarihi, Mukayeseli Dinler Tarihi.[6] Kayıtlara ve ilk mezunların hatıralarından edinilen bilgilere göre İkinci yıl Hadis Usulü, İslâm'da İlimler Tarihi, Din Psikolojisi, Tefsir, Hadis ve İslâm Hukuku dersleri ilave edilmiş, buna karşılık Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde takip edilmekte olan Sosyoloji dersi kaldırılmıştır.[7]

---

5 Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa 2011, s. 365-368.

6 Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 392.

7 Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", *AÜİF Dergisi* 1989, c. XXXI, s. 11; ayr. bk.http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=101, 30.04.2014; 15:36; Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*,

Bu program 1953 yılına kadar uygulanmıştır. Bu tarihten itibaren nispeten bugünkü programların temelini oluşturacak bir şablon ortaya çıkmıştır. Tefsir, hadis, kelam, İslâm Hukuku ve Tasavvuf Tarihi dersleri programda nispeten *olması gereken* yere gelmiş, 1924'te uygulamaya konulan Dâru'l-Fünûn İlahiyat programında gördüğümüz ictimaiyat gibi din bilimleri alanı, pedagoji ve din psikolojisi dersleri eklenerek güçlendirilmiştir. Kur'ân dersi ile İslâm Dini Esasları dersinin, "Kur'ân ve İslâm Dini Esasları" adıyla tek bir ders şeklinde konulması ve pedagoji dersinin 2 kredi/saat olarak uygulanması ise ilginçtir. Klasik Dinî Türkçe Metinler ile İnkılap Tarihi şeklindeki ders isimleri ise zamanın ruhunu yansıtmaktadır. Bu dönemde Kur'ân dersini öğrenciler, kendi imkânları ile dışarıdan öğrenmekteydiler. 1972'de öğretim yılı beş yıla çıkarılmasıyla program, yeniden düzenlenmiş ve bir hayli zenginleştirilmiştir. Programdaki pedagojik formasyon ders sayısı ve kredisi artırılmış, idari bakımdan ise Fakülte *Tefsir ve Hadis, Kelam ve İslâm Felsefesi ile İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler*den müteşekkil üç bölüm şeklinde yapılandırılmıştır.[8]

1959 yılında kurulan Yüksek İslâm Enstitülerinin programları başta Kur'ân dersleri olmak üzere temel İslâm bilimleri derslerinin güçlendirilmesi dışında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1953 yılındaki programının biraz daha gelişmiş biçimini yansıtır. Vücuh İlmi, Hitabet ve İrşat ile Dinî Musikî bu programda uygulamalı alanların dersleri olarak karşımıza çıkar. 1971 yılından itibaren Yüksek İslâm Enstitüsü programlarına pedagojik formasyon dersleri ilave edilmiştir. 1978'de ise Enstitü, *Tefsir-Hadis, Fıkıh-Kelam, İslâm Dini Esasları* şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Ders dağılımı da buna göre üç grup şeklinde düzenlenmiştir. Uygulanan ders grupları şunlardır: Genel Kültür Dersleri, Özel Alan (Meslek) Dersleri, Pedagojik Formasyon Dersleri.[9]

Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, *Tefsir-Hadis, Kelam ve İslâm Felsefesi, Fıkıh ve İslâm Hukuku, İslâm Dil ve Edebiyatı* şeklinde özgün bir bölümleşmeye sahip olmakla birlikte ders çeşitleri

---

Ensar Neşriyat İstanbul 2008, I, 292-294, 593-597; III, 20-25 (İlk mezunlardan Sevim Aykara, Mehmet Hulusi Özkul ile ikinci mezunlardan İsmail Cerrahoğlu'nun aktarması ile); Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", s. 11-13.

8 Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 399; a.mlf. *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi*, I, 292-294, 593-597; III, 20-25; Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", 12-13.

9 Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 411-421.

ve içerik noktasında bir farklılık arz etmemektedir. Toplamda tek program uygulanmakta, farklılık ders ağırlıklarının bölümlere göre değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat çeken farklılık, pedagoji dersinin tek bir ders olarak toplamda 5 kredi/saat şeklinde program içinde yer almasıdır.[10]

1983'te İslâm Enstitülerinin İlahiyata dönüştürülmesi ile yeni bir program yapma ihtiyacı ortaya çıkmış ve tüm İlahiyatlarda uygulanmak üzere YÖK tarafından hazırlanan çakılı program ortaya konulmuştur. Öncekilerden farklı olarak programda felsefe tarihi (ilkçağ ve Yeni Çağ) yer almış, pedagojik formasyon dersleri nispeten artırılmıştır. 12 Eylül zihniyetine uygun olarak Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi'nin yanına Türk Dili dersleri de eklenmiştir.[11]

1997 yılında post modern darbe olarak nitelenen 28 Şubat sürecinde ise İlahiyat Fakülteleri'nin hazırlık sınıfları kapatılmış, Arapça dersleri program içine alınmış, önceki programa göre içerikte radikal bir değişiklik yapılmamıştır. Radikal değişiklik *kesintisiz öğretim sistemi*yle oluşturulan İlköğretim okullarına din dersi öğretmeni yetiştirilmek üzere İlahiyat Fakülteleri bünyesinde *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgi Öğretmenliği Bölümü* adı altında mevcut İlahiyat programına göre içeriği oldukça zayıf bir program oluşturulması ve İlahiyat programlarından pedagojik formasyon derslerinin kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Oluşan boşluğu doldurmak veya tepkileri azaltmak için Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tezsiz yüksek lisans eğitimi adı altında sınırlı sayıda öğrenciye pedagojik formasyon dersi verme yoluna gidilmiştir (2002-2003 Öğretim Yılı). Öte yandan öğrenci kontenjanları düşürülen ve getirilen katsayı uygulaması ile birlikte öğrenci kaynağı İHL olarak sınırlandırılan İlahiyat fakülteleri bu dönemde her bakımdan bir hayli zayıflatılmıştır.[12]

2009 yılında ise İlahiyat Millî Komitesi tarafından İlahiyat programları yeniden ele alınmış, ilk olarak 8 fakülte olmak üzere zorunlu hazırlıklı ve lisans derslerinin en az % 30'u Arapça öğretim olmak üzere bir program oluşturulmuştur. Bu programlar içerik olarak küçük

---

[10] Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 427-428.

[11] Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 436-437.

[12] Mustafa Öcal, *Kuruluşundan Günümüze Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1975-2005*, Özal Matbaası, İstanbul 2006, s. 74-77. (Not: 28 Şubat Sürecinde bazı köklü İlahiyat Fakültelerinin kontenjanları 20 öğrenciye kadar düşürülmüştü.)

farklılıklar dışında 1983 programının tekrarı gibidir. Bu program normalleşme sürecinde hazırlanmış olmasına rağmen 28 Şubat sürecinde programdan çıkarılan pedagojik formasyon derslerine yer verilememiştir. Zaten bu programla birlikte hazırlık sınıfı bulunmayan fakültelerle anılan 28 Şubat Süreci programı uygulanmaktaydı. Bundan sonraki programlarda da pedagojik formasyon derslerine kalıcı olarak yer verilmemiştir. Bu programdaki en önemli yenilik din hizmetleri formasyonuna yönelik ilk defa "Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim" ile "Hitabet ve Meslekî Uygulama" adıyla derslerin konulmuş olmasıdır. Hitabet dersi her ne kadar Yüksek İslâm Enstitülerinin programlarında ve Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi gibi bazı fakültelerin programlarında daha önceden bulunmaktaysa da kalıcı olarak yer alması bu programla birlikte gerçekleşmiştir.

2013 yılında YÖK'ün diğer bölüm programları gibi İlahiyat programlarını da serbest bırakmasıyla birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Şu anda İlahiyat fakültelerinde lisans derslerinin en az % 30'u Arapça olmak üzere zorunlu Arapça hazırlık sınıflı, Zorunlu Hazırlıklı ancak eğitim dili Türkçe, isteğe bağlı hazırlık sınıflı ve hazırlık sınıfı bulunmayan şeklinde dört çeşit program uygulanmakta ancak program içerikleri fakültelere bırakıldığından bir takım küçük farklılıklar arz edebilmektedir. Bugün uygulanan dört farklı program şunlardır: 28 Şubat Sürecinde Arapça hazırlıkların ve pedagojik formasyon derslerinin kaldırılması ile şekillenen program, 2009 İlahiyat Millî Komitesi tarafından oluşturulan zorunlu hazırlıklı ve derslerin en az % 30'u Arapça olan program ile 2013 yılında İlahiyat Çalışma Grubu tarafından oluşturulduğu belirtilen ancak 15.08.2013 tarihinde YÖK genel kurulundan bir takım önemli değişikliklere uğratılarak çıkarılan program ve YÖK Yürütme Kurulu Üyesi İbrahim Hatiboğlu tarafından aynı programın tadil edilmesiyle ortaya çıkan program.

15.08.2013 YÖK Genel Kurulunda oy çokluğu ile kabul edilen program hariç diğer programlar 1983'de hazırlanan programların büyük ölçüde tekrarından ibarettir. Sadece derslerin ağırlıklarında bir takım farklılıklar söz konusudur. Sözgelimi 2009 İlahiyat Millî Komitesi tarafından hazırlanan programda Temel İslâm Bilimleri Bölümü dersleri % 60.1, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü dersleri % 24.5 ve İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü dersleri % 15.2 şeklinde bir ağırlığa

sahipken[13] İbrahim Hatiboğlu'nun programında oranlar Temel İslâm Bilimleri Bölümü dersleri % 65.5; Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü dersleri % 18.9 ve İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü dersleri % 15.5 şeklinde gerçekleşmiştir. YÖK Genel Kurulunda oy çokluğu ile kabul edilen programda ise felsefe dersleri kaldırılmış, din bilimleri dersleri, sanat alanı dersleri ile kelam derslerinin kredi/saatleri oldukça düşürülmüştür.

Programların Ders Bazında Değerlendirmesi

1. Görünen o ki, İlahiyat programlarında derslerin belirlenmesinde genellikle Batılı/müsteşrik anlayış ve örnekler dikkate alınmış, kim zaman adaptasyon kimi zaman taklit yoluyla program oluşturma yoluna gidilmiştir. Buna en çarpıcı örnek Dârul-Fünûn Ulûm-i Şeriyye Şubesinin ders programı içinde İslâm felsefesi dersinin "*Arap Felsefesi*" adıyla konulmuş olmasıdır. Yeni yapılanmada dini kaygılardan çok zamanın ruhunu yakalama amaç ve çabası hep belirleyici olmuştur. Bu da hükümetlerin değişmesi ve zaman içinde zihniyet dönüşümlerine göre hem kurumlarda hem de programlarda sürekli değişimi beraberinde getirmiştir. Bu yüzden de bir iki istisna dışında çoğu zaman bir programın uygulanması birkaç mezun verecek şekilde bile olamamıştır.

2. Baştan beri uygulanan programlarda, 1949'daki Ankara İlahiyat Fakültesi'nin ilk programı hariç, bu gün Temel İslâm Bilimleri diye isimlendirdiğimiz Tefsir, Hadîs, Fıkıh ve Kelam ile İslâm Tarihi dersleri hep ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Bunu, kültürel ve siyasal gelişmeler doğrultusunda ve zihniyet dönüşümlerine göre felsefe tarih ve din bilimleri ile Uygulamalı İslâm Sanatları gibi alanların dersleri takip etmiştir.

3. Ulûm-i Âliye-i Diniyye programı hariç bütün programlarında değişmeyen dil dersi Arapçadır. İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakülte-

---

[13] Bu oranlama 32 kredi/saatlik Seçmeli Dersler dışarda tutularak 118 kredi/saat üzerinden yapılmıştır. Programın toplam kredi/saati olan 150 kredi saat üzerinden bir hesaplama yapıldığında oranlar şöyle gerçekleşmektedir: Temel İslâm Bilimleri % 47.6, Felsefe ve Din Bilimleri % 19.3, İslâm Tarihi ve Sanatları % 12, Seçmeli Dersler % 21.3. Daha sonra seçmeli ders kredi/saati YÖK tarafından 24 düşürülmüş, Kur'an-ı Kerim dersleri ise her döneme iki saat gelecek şekilde 16 kredi/saat olarak belirlenmiştir.

leri'ne dönüştürülmesi öncesindeki programlarda Farsça da zorunlu dil dersi olarak okutulmuştur.

4. İlk örneği Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi programında İctimaiyat ve Felsefe-i Din dersleri olarak görülen din bilimleri dersi daha sonraki programlarda ağırlıkları artan ve etkileri genişleyen bir özellik kazanmıştır.

5. Ulûm-i Âliye-i Diniyye programında felsefe ve Dil Dersleri bulunmamaktadır. Çünkü bu dersler Edebiyat ve Hikmet Şubesi programı içerisinde yer almaktadır. Ancak daha sonraki programlarda üniversite yapısında yapılan köklü değişimlere paralel olarak bu derslerin de program içinde yer alması sağlanmıştır.

6. İslâm Dini Tarihi olarak başlayan İslâm Tarihi, zaman içinde Müesseseler Tarihi, Medeniyet Tarihi ve Sanat Tarihi şeklinde dalları da oluşarak genişlemiş ve kredi saati artmıştır.

7. İlk örneği 1924'de Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinde Tasavvuf Tarihi olarak görülen Tasavvuf dersi, Ankara İlahiyat Fakültesinin 1949 ve 1953 tarihli programları hariç sonraki bütün programlarda yer almıştır.

8. 1953 Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programından önceki programlarda Kur'ân okuma ve Tecvid dersleri bulunmamaktadır. Muhtemelen fakülteye başlayan öğrencinin Kur'ân dersini bu aşamaya kadar ilk ve ortaöğretim programlarında halletmiş olması düşünülmüştür. Ancak 1933-1949 arasında özel ve resmi tüm dinî tedrisatın yasaklanması bu ihtimali ortadan kaldırdığından ilk olarak anılan 1953 tarihli programda *Kur'ân ve İslâm Dini Esasları* adıyla Kur'ân dersi programa girmiş, 1972 programında 2 kredi/saatlik müstakil ders şeklinde getirilmiş, Yüksek İslâm Enstitüleri ve 1983 programı ile İlahiyat Fakülteleri programlarında değişmeyen ağırlıklı yerini almıştır. Son 2009 İlahiyat Millî Komitesi programında önce 10 kredi/saat, sonrasında ise her döneme 2 kredi/saat konulmak suretiyle toplamda 16 kredi/saate çıkarılmıştır. 2013'te YÖK tarafından kabul edilen programda ise Kur'ân dersi 18 kredi/saat olarak belirlenmiştir.

9. 1924 İlahiyat programında İslâm Bediiyyatı ve 1953 Ankara İlahiyat programında Tezyinî Sanatlar, 1972 Ankara İlahiyat programında Tezhip ve Hat adıyla yer alan Uygulamalı Sanatlar alanı dersleri arasına sonraki programlarda Dinî Musiki de dâhil edilmiştir.

10. İlk defa 1953 Ankara İlahiyat Fakültesi programında 2 kredi/saat ve 1959 Yüksek İslâm Enstitüsü programında Dinî Pedagoji adıyla görülen Eğitim dersleri, özellikle bu okullar öğretmenlik mesleğine eleman yetiştiren kurumlar olarak kurulduğundan/görüldüğünden zaman içinde artmış, İslâm Enstitüleri için 1971'de hazırlanan programda Öğretmenlik Bilgisi dersleri adı altında beş çeşit ders şeklinde düzenlenmiş, 1972 Ankara İlahiyat programında paralel düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1983 yılında İlahiyat Fakülteleri için hazırlanan programda ise bu düzenleme olduğu gibi korunmuştur. Bunun yanı sıra 1971 yılında öğretime başlayan Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinin ders programında Pedagoji adı altında toplam 5 kredi/saatlik bir ders öngörülmüştür. Günümüzde uygulanan programlarda ise pedagojik formasyon dersleri kaldırılmış, öğrencinin Eğitim Fakültelerinden ücret mukabili hizmet alımı şeklinde bu formasyonu edinmesi yoluna gidilmiştir. Bu da öğrenciye hem maddi hem de manevî olarak ek külfet getirmiş, zaten ağır bir program altında bulunan İlahiyat öğrencisinin yükünün daha ağırlaşmasına sebebiyet vermiştir. Diğer bir ifade ile 28 Şubat Süreci öncesinde fakülte içinde hiçbir ek ücret ödenmeksizin alınan pedagojik formasyon dersleri, öğrencilerin Eğitim Fakültelerinden paralı hizmet satın aldığı bir şekle dönüştürülmüştür.

Uygulanan İlahiyat Programlarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Günümüze kadar uygulanan İlahiyat programları yukarıda değinildiği gibi çok geniş bir yelpazeyi temsil etmesi hasebiyle ilk planda güzel görülebilir. Ancak bu kadar geniş bir yelpazenin bir takım sakıncaları da beraberinde getireceği gözden ırak tutulmamalıdır. Programların olumlu ve olumsuz yönlerini şöylece sıralamak mümkündür:

1. Ulûm-i Âliye Şubesi programı oldukça muhtasar tutulmuştur. Kur'ân ve dil bilgisi gibi hususlar önceden halledildiği düşünülmüş olacak ki, programda yer almamıştır. Ancak bu programın klasik medrese programını tekrar gibi bir sakıncayı da taşıdığı unutulmamalıdır. Bu programda öngörülen husus içerik aynı kalmak kaydıyla bilimsel yöntem ve eğitim tarzında bir yenileşme arayışıdır. Nitekim bunun yetersizliği görülmüş olacak ki, 1908 veya 1912'de programda ilaveler yapılarak bazı değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişiklikler bazı fel-

sefe ve din bilimleri derslerinin eklenmesi ile sınırlı kalmıştır. Bu program medreselerin işlevini sürdürdüğü, öğretmen ve din görevlisi yetiştirme gibi bir kaygının bulunmadığı bir zaman diliminde yeterli sayılabilirdi.

2. Medreselerin kapatıldığı Cumhuriyet döneminde İlahiyat Fakülteleri'nin, oluşacak dinî bilgi ve din görevlisi boşluğunu doldurma gibi bir işlev üstlenmesi gerekiyordu. Ancak bu boşluğu doldurma işi muhtemelen aynı dönemde açılan *İmam ve Hatip Mekteplerine* verildiğinden, kurulan ilk İlahiyat Fakültesinin daha akademik düzeyde bir eğitim vermesi hedeflenmiş görünmektedir. Aslında bu yeni program bazı ilave değişiklikler birlikte 1914'de kapatılan Ulûm-i Şeriyye Şubesi'nin bir tekrarı gibidir. Anılan programla İlahiyat Fakültesi ne halka ne de devlet erkanına yaranabilmiş görünmektedir. Nitekim devrimlerin tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'de oluşan yeni ulusalcı anlayışı içerisinde yerinin olmadığı veya ulusalcı politikalara yeterince cevap vermediği düşünülerek 1933 yılında lağvedilmiştir.

3. 1949 yılında açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ise tam da yukarıda işaret edilen din görevlisi ihtiyacını karşılamak üzere kurulması düşünülmüştür. Ancak İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi bu işi bilen mebusların uyarılarına rağmen profan bir anlayışla pozitivist düşünceyi yansıtan bir program ortaya çıkmıştır. İhtiyaçlar ve beklentiler büyük ve baskın gelince çok geçmeden İslâm Hukuku, Hadis, Tefsir gibi derslerin programa konulması söz konusu olmuştur. Ancak esas din görevlisinden beklenen Kur'ân okuma bilgi ve becerisi dersi düşünülmemiştir. Bu yeni program ne akademik düşüncemize ne de halkın beklentisine cevap verecek durumda olmuştur. O yüzden ortalama dindar kesim Ankara İlahiyat Fakültesinden haberdar bile olmamıştır. Ulusalcı zihniyetin istediği görüntüyü kurtarmak kaygısı yerine gelmiştir ama halkın beklentisi, talebi ve ihtiyacı karşılanmamıştır. Ancak 1953 ve 1972 düzenlemeleri ile birlikte Ankara İlahiyat Fakültesi beklentileri büyük ölçüde karşılayacak bir programa kavuşturulmuştur. Şu da teslim edilmelidir ki, zaman içinde en azından fakülte içi akademik kaygı baskın geldiğinden bu yönde ciddi ilerlemeler kaydedilmiş, akademik düzeyde nispeten iyi yetişmiş öğretim üyeleri, ülke akademyasına kazandırılmıştır.

4. Dindar kesimin beklediği ve arzuladığı şekilde yüksekokul, 1959'da açılan Yüksek İslâm Enstitüleri ile gerçekleşmiştir. Nitekim bu

okulların açılması ile birlikte bunlara yönelik talepler de artmıştır. Bunun nedeni tam olmasa bile program içeriğinin din görevlisi ve din dersi öğretmeni yetiştirecek şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Böylece hem iş imkânı olan hem de halkın beklenti, talep ve ihtiyaçlarına cevap veren kurumlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu kurumların da, Millî Eğitim Bakanlığının bünyesinde yüksekokul olarak bulunması ve uygulanan programlarda devlete personel yetiştirme anlayışının öncelenmesi, akademik tarafın nispeten zayıf kalmasına sebep olmuştur. Zaman içinde program zenginleştirilmiş, akademik alandan gelen öğretim elemanları ile anılan boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

5. 12 Eylül darbesi sonucu YÖK'ün kurulması ile birlikte yüksek eğitimin tek çatı altında toplanması düşüncesi, çeşitli akademiler ve eğitim enstitüleri gibi Yüksek İslâm Enstitülerinin de fakülte olarak yeni sisteme entegre edilmesinin yolunu açmıştır. Bu dönem aynı zamanda programlar için yeni bir sürecin habercisiydi. Nitekim YÖK tarafından 1983 yılında bugünkü programların temelini oluşturan ve bütün İlahiyat Fakülteleri'nde uygulanmak üzere yeni bir program hazırlanmıştır. Bu programda hem akademik kaygılar hem de Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve Millî Eğitim Bakanlığına personel yetiştirme kaygıları birlikte düşünülmüştür. Ancak bu da çok geniş bir yelpazede eğitim verilmesi dezavantajını getirmiştir. Zaman içinde öğretim üyeleri nezdinde akademik taraf daha ağır basmış, personel yetiştirme işi zayıflamıştır. Öte yandan Eğitim fakülteleri ile koordineli çalışılamadığından öğretmenlik formasyon dersi kalıcı bir mevzuata ve teamüle oturtulamamıştır. Tabi ki bu konuda eğitim fakültelerimizin ve pedagojik formasyon adı altında verilen derslerin de ciddi anlamda kritik edilmesi gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafında ise özellikle Kur'ân eğitimi ve temel dinî bilgilerin kazandırılmasında eksik kalınması sebebiyle, kurum içi seminerlerle anılan eksikliği telafi etme yoluna gidilmiştir. Gelinen noktada Baltacıoğlu'nun dediği gibi fakülteler dinî ilimlerin öğretildiği yerler olmaktan çok din bilimlerinin öğretildiği kurumlara dönüşmüştür.

6. Cumhuriyet döneminde 1924 yılında medreselerin fiilen ilga edilmesiyle adeta tüm medrese yükünün/programlarının bir fakülteye yüklenmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bugün uygulanan programa bakıldığında sanki çöken İslâm medeniyetini yeniden diriltme görevi tek başına İlahiyat Fakültesine verilmiş, bu yüzden de medeniyetin

bütün kompartımanları bir ders maddesi olarak program içine yerleştirilmiştir. Aslında geçmişten bugüne bütün programlarda bu durum bariz bir şekilde görülür. Sözgelimi hal-i hazırda uygulanan programda fıkıhtan kelama, hadisten tefsire, sanattan edebiyata, din bilimlerinden felsefeye, tarihten güncel konulara ve uygulamalı dersler olan hitabet ve sanat alanına kadar hemen her konuda ders bulmak mümkündür. Bu kadar geniş müfredatlı fakülteler ne dün ne bugün, ne doğuda ne de batıda bulunmaktadır. Sözgelimi Arap dünyasında bizdeki İlahiyat Fakültesinin programı Usulü'd-din, Şeria, Da've ve Adab fakülteleri ile ancak karşılanabilir. Öte yandan Edebiyat Fakültesinin tarih, sosyoloji, felsefe bölümleri ile Güzel Sanatlar Fakültesinin bazı bölümlerinde okutulan/okutulması gereken derslerin bir şekilde karşılığını İlahiyat Fakültesinin programı içinde bulmak mümkündür. Tarihî açıdan ise, fıkıh medreseleri, daru'l-hadis ve tekke programları sanki bu program içine yerleştirilmiştir. Yine 1900'de kurulan Dâru'l-Fünûn-i Şahâne'nin üç şubesi'nin bütün dersleri tek programa dönüştürülüp İlahiyat programı haline getirilmiştir.

7. Bu kadar geniş yelpazede hazırlanmış bir programın işlevsel olması, öğretilmesi ve uygulaması ciddi sıkıntılara sebep olmaktadır. Bazı akademisyenlerin uygulanan programlarla adeta "süper İlahiyatçı" (!) yetiştirme gibi bir amaç ve iddia güdüldüğünün ileri sürülmesi çok da haksız değildir. Bu gerçek bizi, bir dizi sorunla karşı karşıya getirmektedir. Bunların en başında da bu kadar çeşit içinde bunalan ve bocalayan öğrencinin yeterince yetişip yetişemediğidir. 2014 yılı itibariyle 114 yıllık bir geçmişe sahip olan İlahiyat Fakültesi belki bu yüzden şöyle en azından yarım asırlık bile yerleşik ve kurumsallaşmış bir programa sahip olamamıştır. Her hükümetin her darbenin ve her zihniyet sahibinin müdahale ettiği tepeden inme, sosyal mühendislik eseri programlarla aslında şu an ulaştığımız başarı düzeyi bile övülmeye değerdir. Ancak bunun böyle yürümesi mümkün değildir. Programların üniversite senatolarına bırakılmasıyla yeni şekillenmelere ve yönelişlere kapı aralanmalı ama mutlaka bir programın en az birkaç mezun verecek şekilde uygulanarak başarısı gerçek anlamda ölçülmelidir. Çünkü programların merkezi yönetimce sürekli değişikliğe maruz bırakılması programdan elde edilecek faydayı da oldukça azaltmaktadır.

8. Yeni programlar yapılırken eksiklik hep programlarda aranmış, insan kalitesi, anlayış ve akademya içi beklentiler göz ardı edilmiştir. Bilinmelidir ki, Türkiye insanının 150 yıllık hedefi Avrupa olarak belirlendiği ve yıllardır bu şekilde şartlandırıldığı için İlahiyat Fakülteleri'nin bundan uzak kalması ve etkilenmemesi mümkün olamamıştır. Nitekim bugün İlahiyat Fakülteleri'nde akademik alanda çalışmak isteyen öğrencilerin temel İslâm bilimlerinden daha çok din bilimleri alanını tercih etmeleri bu duruma çarpıcı örnektir. Nitekim hem öğretim hem de öğrenci kadrolarımız Arapçadan çok İngilizceye yönelmektedir. Bu noktaya gelinmesinde maddi ve psikolojik imkânların ve engellerin rolünün bulunduğunu da unutmamak gerekir. Batıya yönelik imkânlar sunulurken İslâm dünyası ve doğuya yönelik sürekli engeller çıkarılmıştır. Nitekim 28 Şubat sürecinde bu anlayış adeta tavan yapmıştır. Bu süreçte İslâm dünyasında eğitim gören birçok vatandaşın diplomaları yok sayılmıştır. Yukarıdaki hedef doğrultusunda eğitim alanında Avrupa ile olan entegrasyon söz konusu iken İslâm dünyası bunun dışında bırakılmıştır. Erasmus, Bologna ve akreditasyon uygulamalarının avantajının yanında böylesi bir dezavantajı da doğurduğunu görmek gerekir. Yeni getirilen Mevlana programı ile öğrenciler için İslâm dünyası ve Doğu kapıları aralanmıştır ancak henüz yeterli düzeye gelebilmiş değildir. İlahiyat Fakültesi özelinde düşündüğümüzde aynı entegrasyonun ayrım yapmaksızın bütün İslâm dünyası ile de kurulması bir zarurettir. Bu, tabi ki dünyadan kopmayı ve İslâm dünyası kabuğuna/dar alanına sıkışma gibi bir sakıncayı da getirmemelidir.[14]

9. Özetlemek gerekirse her alandaki politikalarımız gibi eğitim alanındaki politikalarımızı da tepkilerimiz belirlemiştir. Medreseye olan tepkimiz, İlahiyat kurumlarını oluşturmuş, Osmanlıya olan politikamız cumhuriyet dönemi dinden uzak toplum arayışını beraberinde getirmiş ve tüm dini kurumları kapatma anlayışına götürmüştür. Günümüzde ise, selefilik-modernlik, medrese-akademi, ilerici-gerici, eski-yeni ikilemleri arasında sarkaç gibi salınmaktayız. Artık sarkaç olmaktan çıkıp Mevlana'nın güzel bir temsili olan pergel gibi bir aya-

[14] Sözgelimi YÖK'ün örtülü olarak Temel İslâm Bilimleri öğretim elemanlarının Batı ülkelerine akademik düzeylerini geliştirmek ve çeşitlendirmek amacıyla üç aylık YÖK bursuyla gitmelerini engellemesi, hem 28 Şubat Sürecinde İslâm ülkelerine gidilmesine getirilen engellemeyi hatırlatmakta hem de bir çeşit toplum mühendisliği örneği sergilemektedir.

ğımızın sabit bir noktada olması gerekir. Nitekim pergelin bir ucu sabit bir yerde değilse daire çizemezsiniz. Burada da sabite ve değişim dengesi iyi kurulmalıdır. Bilinmelidir ki, hayatta süreklilik içinde değişim esastır. Geleneği bulunmayan bir eğitimin geleceğinden söz edemeyiz. Değişime kapalı bir eğitim de kısırlıktan kurtulamaz, kendi kabuğuna hapsolur ve zaman içinde kendini tüketir.

Program Yapmada Nasıl Bir Strateji

Bu durumda bize miras kalan İslâmî birikimi ve çağın şartlarını göz önünde bulundurarak nasıl bir eğitim politikası veya stratejisi izleyeceğimizin cevabını bulmak durumundayız. Bu cevabı ararken öncekilerin tecrübeleri, yazılı gelenek, halkımızın beklentileri ve başta Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere işverenlerin yeterlilik kritlerleri bizim için yol gösterici olmalıdır.

Tabi ki bu konuda öncelikle kendi ülkemiz ve insanımızdan başlamak gibi bir zaruretimiz vardır. Ancak bu bizi dar bir sınıra ve yerel şartlara mahkûm kılma gibi bir sonuca götürmemelidir. Konumuz İslâm Dininin öğretildiği İlahiyat fakülteleri programı olduğuna göre cihan şümul olan bir dinin yerel şartlara göre öğretiminin sınırlı tutulması birçok sakıncayı ve eksikliği beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bütün Müslüman dünyadaki program örneklerinin dikkate alınmasının yanında dünyanın bir parçası olduğumuz ve yeryüzündeki her olgu ve olayın etkisine açık olduğumuz gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Saydığımız bu hususların ne kadarının yerine getirebileceği tartışmaya açık bir husustur. En azından bakış açısının ve stratejinin bu geniş çerçeve üzerine kurulması ve bu çerçeveden yürütülmesi zarureti vardır. Çünkü bir Müslüman olarak İslâm dünyasına mensubiyetimizin yanında insan olarak bütün bir insanlık dünyasına aidiyetimiz söz konusudur. En temel insani bilimlerden olan dinin öğretilmesinin ve öğrenilmesinin bir aracı olan dinî eğitim programının da bu anlayış çerçevesinde şekillenmesi doğaldır.

Bugün Bir Program Nasıl Olmalı: Öneriler

"Bizim istediğimiz İslâm İlahiyat Fakültesi, İslâm Dinini, İslâm Mezheplerini ilmî surette tetkik edecek bir ilmî fakülte. Tabir mazur görülsün, mahalli ihtiyaçları unutup da bilmem nasıl mücerret bir spekülasyon zihniyetiyle, sosyoloji, metafizik içine batıp İslâm dinî bilgile-

rini prensipleri dışına bırakırsa maksat hasıl olmaz..." "Bu İlahiyat Fakültesi Atatürk inkılaplarından sonra ikinci defa Türkiye'de açılıyor. İlk defa İstanbul Üniversitesi içinde kurulmuştu. O İlahiyat Fakültesi içinde benim de mesuliyetim vardı. Bir nevi sosyoloji fakültesi yaptık. Fakat burada yeni fakültede İslâmî bilgiler esas, sosyoloji bilgiler yardımcı olacaktır."[15]

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Ankara İlahiyat Açılması için Meclis Konuşumasından)

1. Hazırlık Sınıfı Dersleri

Aslında Kur'ân ve Arapça öğretiminin toplamda 8 yıl süren İmam-Hatip Ortaokulu ve Liselerinde tamamlanmış olması gerekir. Ancak İmam-Hatip Liselerinde yeterince Arapça öğretilememesi, lise çıkışlıların da İlahiyat Fakültesine gelmesi göz önüne alındığında, İlahiyat lisans eğitiminin öncesinde *zorunlu hazırlık* sınıfının bulunması temel bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Hazırlık sınıfında öğretilen dilin kalıcı olması ve öğrencinin zihnine yerleşmesi için de lisans derslerinin en az % 20'si veya % 30'nunArapça olması hedeflenmelidir.

Hazırlık sınıfı İlahiyat Fakültesinde sadece dil sınıfı olmanın ötesinde Kur'ân öğretilen hazırlık sınıfı hüviyetine kavuşturulmalıdır. İmam-Hatip Lisesinden gelenlerin yanında liselerden gelen ve hiç Kur'ân okuma talimi almamış öğrencilere yönelik dersler bulunmalıdır. Buna bağlı olarak Arapça'nın yanında Kur'ân okuma hususunda da bir muafiyet sınavı getirilmeli ve Kur'ân okuma işi Arapça ile birlikte aynı hazırlık sınıfı içinde halledilmelidir.

Ayrıca muafiyet sınavından başarısız olan öğrencilere yönelik hazırlık sınıfında hem Arapça hem de Kur'ân için bir kur sistemi uygulanmalıdır. Zira bilenlerle bilmeyenler aynı derse ve aynı sınıfa tabi olmamalıdırlar. **Bu yüzden İlahiyat hazırlık sınıfları diğer yabancı dil hazırlık sınıflarından ayrı bir yönetmeliğe tabi olmalıdır.** Böylece İlahiyat hazırlık sınıfında Kur'ân ve Arapça öğretimi birlikte ele alınmış olacaktır. Bu da, lisans düzeyinde bu derslere yer verilmesine gerek bırakmayacaktır. Belki lisansta yetenekli ve istekli öğrenciler için seçmeli olmak kaydıyla uygulamalı kıraat dersi ve yine seçmeli olarak ileri düzeyde Arap Edebiyatı dersi söz konusu olabilir.

---

[15] Öcal, *Tanıkların Dilinden*, III, 21.

2. Lisans Dersleri

Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesinin ilk programı ile Anakara İlahiyat Fakültesinin ilk programı hariç diğer programların tamamı nicelik ve nitelik itibariyle çok ağır bir ders yükü içermektedir. Bu yükün ya hafifletilmesi ya da esnekleştirilerek kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesinin imkânı üzerinde durulmalıdır. Bugünkü şekliyle bu program her şeyi barındıran ama istenilen verimi sağlamayan ağır bir yüke dönüşmüştür. Eskiden mahalle aralarında bulunan *"herşeyci"* tabir edilen esnaf misali İlahiyatçı yetiştirmek hedef olmamalıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi bugüne kadar uygulanan İlahiyat Fakülteleri programları büyük ölçüde geçmişe tepki olarak ortaya çıkmış ve batıda gelişen toplum mühendisliği ve hayali toplum yaratma projelerinden oldukça etkilenmiştir. Ancak bu gelişmelere "gerçek toplum"un direnmesi ve kendi varlığını bir ölçüde kabul ettirmesi, toplum mühendisliğinin ve kafalarda oluşturulan hayali toplum modellerini büyü ölçüde geçersiz kılmıştır. Ancak bu mücadelede/çatışmada toplum da epeyce yara almış ve toplum mühendisliği ve hayali modellerin kendisine giydirilme çabalarından olumlu-olumsuz epeyce etkilenmiştir. Toplumun tekrar doğal rayına girmesi yeni bir toplum mühendisliği ile olmamalıdır. Toplum rahat bırakılmalı ve onunla birlikte yürüyecek rehberler ordusu yetiştirme yönünde eğitim programı geliştirilmelidir. Bu da ancak ayrım yapmaksızın geçmiş tecrübenin tamamından yararlanmak suretiyle olur. Diğer bir deyişle 1400 yıllık medrese geleneğimiz, hal-i hazırdaki medrese geleneğimiz, 100 yılı aşan İlahiyat geleneğimiz bize yararlanabileceğimiz iyi bir tecrübe birikimi sunmaktadır. Burada yararlanacağımız bir başka husus ise bizim kadim ilimler sınıflamamızdır. Bununla ilimlerin hem değeri hem de ihtiyaç miktarını tespit etmek mümkündür. Bütün bunlar yapılırken yaşadığımız çağın da ıskalamaması gerekir.

Öyleyse yeni bir İlahiyat programı, kadim geleneğimizden ve köklü ilim tasnifimizden yaralanan, çağın gerekleri, ihtiyaçları ve beklentilerini göz önünde bulunduran, işverenlerin belirleyeceği yeterlilik ölçütlerini/taleplerini dikkate alan bir çerçevede düşünülmelidir.

Bunun için aşağıda sıralayacağımız şu hususlar müzakere edilebilir:

1. Geçmişten bugüne İslâm toplumunun zihin kodlarını belirleyen, taşıyan ve temsil eden kelâm ve fıkıh ilimleri programda başat yer almalıdır. Ancak özellikle fıkıh ilmi hayat ilmi olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalı ve programdaki ağırlığı buna göre düzenlenmelidir. Mezhepler Tarihi dersi ise, sosyoloji destekli olmak kaydıyla kelam ve fıkıh mezheplerini birlikte ele alacak bir çerçevede programda müstakil yerini almalıdır.

2. Tefsir ilmi, 1400 yıllık tefsir geleneğimizi tanıyan, tanıtan ve günümüz şartlarında nasıl ele alınması gerektiğini öğreten bir ilim dalıdır. Programda bu özelliğine uygun ve değerini teslim edecek ağırlıkta yerini almalıdır.

3. Hadîs ilmi, hadîs usulünden tedvine oradan bin yılı aşan hadîs şerhlerine ışık tutan bir alan olarak programda hak ettiği yeri bulmalıdır.

4. Yukarıda sayılan kelam, fıkıh, tefsir ve hadîs ilimleri birbirine yakın değerde tutulmalı ve kredi/saat ayarlaması yine birbirine yakın olmalıdır. Çünkü bunlar İslâm'ın temel ilimleridir, zaten Ulûm-i Âliye-i Diniyye'den itibaren bütün programların değişmeyen dersleri, bunlar olmuştur.

5. İslâm tarihi, bütün ilimlerin deyim yerindeyse tarihî zeminini oluşturması bakımından önemlidir. Bu ilmin de en az temel İslâmî ilimler kadar programda değer ve yer bulması gerekir. Kurumlar tarihi, medeniyet tarihi ve teorik olmak koşuluyla sanat tarihi bu alan içinde değerlendirilmelidir.

6. İslâm Felsefesi ve Tasavvuf bizim geleneksel kültür kodlarımızı taşıyan iki ilim olması hasebiyle temel İslâm ilimleri yanında değerlendirilmeli, ancak kredi/saat olarak programda daha düşük düzeyde tutulmalıdır.

7. Din bilimleri dersleri Baltacıoğlu'nun da belirttiği gibi İlahiyatta tamamlayıcı/yardımcı veya çağdaş dünya ile bağ kurma aracı olan derslerdir. Bunların kredi/saatleri de buna göre düşünülebilir.

8. Kıraat, edebiyat ile musikî ve hat gibi uygulamalı İslâm sanatları dersleri özel yetenek gerektiren dersler olduğundan bu dersler seçmeli kategorisine alınmalı ve mezuniyet esnasında bu alanlarla ilgili sertifika verilmelidir. Zaten bu derslerin Edebiyat Fakültesi ve

Güzel Sanatlar Fakültesinde karşılıkları bulunmaktadır. Anılan derslerin İlahiyat Fakültesinde yer alması, yukarıda da değinildiği gibi söz konusu iki fakültede bir dönem ve hâlâ ihmal edilmiş olması sebebiyledir. Bu yüzden İlahiyat Fakültesinde bu dersler yetenek dersleri olarak yer almalı ve bütün öğrencilerin yükümlü tutulması yoluna gidilmemelidir. Bugüne kadar ki tecrübemizden tüm öğrencilerin sorumlu tutulması bu derslerden istenen verimi almayı engellemektedir. Nitekim derslerin üstatları çalışmalarını yine yetenekli ve istekli öğrenciler üzerinden özel olarak yürütmektedir.

9. Bütün bunların olabilmesi ve sağlıklı bir şekilde tartışılabilmesi için önce her branş sahibinin kendi dersine yönelik aşarı sahiplenme duygusundan vaz geçmesi gerekir. Doğaldır ki, her ilim erbabı için kendi dersi veya alanı çok önemli hatta en önemlidir. Ancak bu önemseme kişinin kendi dersine veya alanına yönelik gayretini artırmaya matuf olmalı diğer alanları küçümseyen veya yok sayan bir noktaya gitmemelidir. Program yapılırken de herkes dersinin mücadelesini verebilir ama bu fakültenin varlık şartını ve mezunlarının olması gereken vasıflara kavuşmasını ıskalayacak boyuta taşınmamalıdır. Bunun için bütüncül düşünmeli, yukarıda sıraladığımız şartlar, imkânlar, beklentiler, ihtiyaçlar ve tarihî tecrübe bize rehber olmalıdır.

10. Pedagojik formasyon dersleri yukarıda da belirtildiği gibi bugünkü uygulanan şekliyle, öğrenciye mali ve akademik anlamda ek külfetler getirmektedir. Bu uygulamanın eğitim açısından da maliyetler doğurduğu ve bu şekliyle faydalı olmadığı/olmayacağı açıktır. Bu konuda birinci önerimiz, daha az maliyeti ve külfeti bulunan 28 Şubat Süreci öncesi uygulamaya dönülmesidir. Nitekim o programlarda pedagojik formasyon dersleri program içine uygun bir şekilde yerleştirilmiş ve uygulamada da ciddi bir aksaklık görülmemişti. İkinci bir öneri ise, öğretmen alımı sonrasında pedagojik formasyonun Millî Eğitim Bakanlığı eliyle gerçekleştirilmesidir. Öğretmen olarak alınan memur bir yıllık stajyer memuriyet statüsü süreci içinde hizmet içi eğitim yoluyla veya Bakanlık tarafından Eğitim Fakültelerinden hizmet alımı şeklinde pedagojik formasyonun kazandırılması söz konusu olabilir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi 1900 yılında Ulûm-i Âliye-i Diniyye olarak açıldığı tarihten itibaren İlahiyat fakültelerinde çok farklı programlar uygulanmıştır. Bakıldığında her bir programın kendi döneminin anlayış ve yaşayışının bir yansıması olarak ortaya çıktığı açıkça görülür. Ulûm-i Âliye-i Diniyye ve Ulûm-i Şer'iyye Şubesi programı Osmanlı'nın son dönem zihniyetini, 1924'te kurulan İlahiyat Fakültesi yeni devletin kuruluş anlayışını, 1949 yılında açılan Ankara İlahiyat Fakültesi II. Dünya Şavası sonrası dünyada yeniden şekillenme ve nispeten demokrasiye geçiş rüzgârını, Erzurum'da kurulan İslâmî İlimler Fakültesi açılış gerekçe ve ihtiyacının düşünce arka planını, 1959 yılında açılan Yüksek İslâm Enstitüleri, açılış tarihi itibariyle Demokrat Parti anlayışını, 1961 ihtilalinden sonra ise yeni şartların yansımasını taşımaktadır.

1980 ihtilalinin ardından enstitülerin fakülteye dönüştürülmesi ve kurulan Millî Komite eliyle programların merkezden çakılı olarak yapılması, 12 Eylül zihniyetinin sola mesafeli ve "irtica" olmamak kaydıyla dini alana nispeten yakın duruşunun bir neticesiydi. 28 Şubat sürecinde "irtica" alanının genişletilmesi, kamusal alanda dinî görünürlüğün yok edilme çabası şeklinde ortaya çıkan anlayış, İlahiyat programlarını da etkilemiş, bunun sonucu olarak ilk planda pedagojik formasyon dersleri, hazırlık sınıfları ve ikinci öğretim programları kaldırılmıştır. Kesintisiz Eğitim adı altında ilk ve ortaokulların birleştirilmesiyle İmam-Hatip Liselerinin orta kısmı kaldırılmış, Üniversiteye girişte katsayı kuralı ile İlahiyat Fakülteleri'nin sadece İmam-Hatip Liselerinden öğrenci alması uygulamasına geçilmiştir. Zamanla İlahiyat Fakülteleri'nin kontenjanları da en alt seviyeye çekilerek, fiilen kapanması yolunda adımlar atılmaya çalışılmıştı. Nitekim bu meyanda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Malatya Turgut Özal Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğrenci alımı durdurulmuş, yeni kurulan İstanbul Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakülteleri'ne öğrenci ve öğretim elemanı alımı yapılmamıştır.

2000'li yıllarda oluşan demokratik normalleşme süreci İlahiyat programlarının yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiş, 2009 yılında İlahiyat Millî Komitesi son defa olarak program hazırlamıştır.

Zorunlu hazırlıklı hazırlanan bu program uygulamaya konulmuş ama henüz mezun vermeden 2013 yılında bu kez oluşturulan İlahiyat Çalışma Grubu eliyle yeni bir program hazırlanması gündeme gelmiştir. Ancak İlahiyat Çalışma Grubu'nun programı 15.08.2013 YÖK Genel Kurulu büyük değişikliğe uğratarak İlahiyat fakülteleri mensuplarının kahir ekseriyetini memnun etmekten uzak bu program kabul etmiştir. Oluşan direnç dolayısıyla söz konusu program geri çekilmiş ve İlahiyatlar bu gelişme ile birlikte yepyeni bir sürece girmiştir. Artık programlar YÖK tarafından çakılı olarak hazırlanmayacak diğer fakülte programları gibi her İlahiyat Fakültesi kendi programını hazırlayacak ve senatosu eliyle resmiyet kazandıracaktır.

Bu yeni süreçte İlahiyat Fakülteleri'nin programları **kadim geleneğimizden ve köklü ilim tasnifimizden yaralanan, çağın gerekleri, ihtiyaçları ve beklentilerini göz önünde bulunduran, işverenlerin belirleyeceği yeterlilik ölçütleri/taleplerini dikkate alan bir çerçevede düşünülmelidir.** Vessalâm...

EK 1
İLAHİYAT FAKÜLTESİ *ÖRNEK* PROGRAM TEKLİFİ ve DERS AĞIRLIKLARI

I. DERS AĞIRLIKLARI

A. Hazırlık Sınıfı Dersleri

Ders	Dönemler	Ders Kredisi	Toplam
Kur'ân-ı Kerim	Güz + Bahar	10+10	20
Arapça	Güz + Bahar	20+20	40

B. Lisans Dersleri

Anabilim Dalı	Dersler	Ders Ağırlığı kredi/saat	Yüzdesi
İslâm Hukuku	İslâm İbadet Esasları İslâm Hukuk Tarihi ve Usulü İslâm Hukuk I-II	16	
Kelam	İslâm inanç Esasları Kelam Tarihi Sistematik Kelam I-II	14	
Tefsir	Tefsir Tarihi ve Usulü Tefsir I-II-III	14	
Hadis	Hadis Tarihi ve Usulü Hadis I-II-III	14	% 51.4
İslâm Tarihi	Siyer İslâm Tarihi I-II İslâm Kurumlar Tarihi İslâm Sanatları Tarihi	14	
Toplam		72	

Mezhepler Tarihi	Mezhepler Tarihi	4	% 10
Tasavvuf	Tasavvuf Tarihi ve Tarikatlar	4	
İslâm Felsefesi	İslâm Felsefesi İslâm Ahlâkı	6	
Toplam		**14**	

Felsefe Tarihi	Felsefe Tarihi	4	% 18.5
Mantık	Mantık	2	
Din Felsefesi	Din Felsefesi	4	
Dinler Tarihi	Dinler Tarihi	4	
Din Sosyolojisi	Din Sosyolojisi	4	
Din Psikolojisi	Din Psikolojisi	4	
Din Eğitimi	Din Eğitimi ve Tarihi	4	
Toplam		**26**	

Seçmeli Dersler

I. GRUP	II. GRUP	III. GRUP		
Kıraat	İslâm Hukuk Metinleri	Kadîm Felsefe Okumaları	4	%20
Türkçe İslâm Edebiyatı	Kelam Metinleri	Klasik Mantık Metinleri	4	
Arapça İslâm Edebiyatı	Tefsir Metinleri	Yeni Dini Akımlar	4	
Farsça İslâm Edebiyatı	Hadis Metinleri	İslâm Dünyasında Dini Hareketler	4	
Dini Musiki	İslâm Tarihi Metinleri	Günümüz İslâm Coğrafyası	4	
Hat-Ebru-Tezhib	Tasavvuf Metinleri	Dini Emir ve Yasakların Hikmeti	4	
Paleografya	İslâm Felsefesi Metinleri	Klasik Din Eğitimi Metinleri	4	
Toplam			**28**	
Genel Toplam			**140**	

II. İLAHİYAT FAKÜLTESİ İÇİN ÖRNEK DERS PROGRAMI

A. Zorunlu Hazırlık Sınıfı Programı

DERSLER	I. Yarıyıl	II. Yarıyıl
Kur'ân-ı Kerim I-II	10	10
Arapça Dilbilgisi I-II	6	6
Arapça Okuma-Anlama I-II	6	6
Arapça Sözlü Anlatım I-II	4	4
Arapça Yazılı Anlatım I-II	4	4
TOPLAM	**30**	**30**

B. İlahiyat Lisans Programı

DERSLER	I. Yarıyıl	II. Yarıyıl	III. Yarıyıl	IV. Yarıyıl	V. Yarıyıl	VI. Yarıyıl	VII. Yarıyıl	VIII Yarıyıl
İslâm İnanç Esasları	2							
İslâm İbadet Esasları		4						
Tefsir Tarihi ve Usulü	4							
Tefsir I-II-III		4	4	2				
Hadis Tarihi ve Usulü	4							
Hadis I-II-III		4	4	2				
İslâm Hukuk Usulü ve Tarihi			4					
İslâm Hukuku I-II				4	4			

Kelam Tarihi				4				
Sistematik Kelâm I-II					4	4		
İslâm Mezhepleri Tarihi							4	
Tasavvuf					4			
Mantık		2						
Felsefe Tarihi						4		
İslâm Felsefesi Tarihi							4	
Din Felsefesi								4
İslâm Ahlâkı						2		
Dinler Tarihi								4
Din Psikolojisi			4					
Din Sosyolojisi				4				
Din Eğitimi	4							
Siyer	4							
İslâm Tarihi I-II		4	2					
İslâm Kurumlar Tarihi				2				
İslâm Sanatları Tarihi			2					
Seçmeli					4			
Seçmeli						4		
Seçmeli							4	
Seçmeli								4
Seçmeli					4			
Seçmeli						4		
Seçmeli							4	
TOPLAM	**18**	**18**	**20**	**18**	**20**	**18**	**16**	**12**
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I-II	2	2						
Türk Dili I-II	2	2						
Yabancı Dil I-II	2	2						
Hitabet ve Meslekî Uygulama I-II							2	2
TOPLAM	**6**	**6**					**2**	**2**

EK 2
OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE İLAHİYAT FAKÜLTELERİPROGRAMLARI*

I. OSMANLI DÖNEMİ

1. Dâru'l-Fünûn-ı Şahâne Ulûm-ı Âliye-i Diniyye Şubesi (1900)

Tefsir-i Şerif, *Hadis-i Şerif,*
Usûl-i Hadis, *Fıkıh,*
Usûl-i Fıkıh, *İlm-i Kelâm,*
Tarih-i Din-i İslâm.

2. İstanbul Dâru'l-Fünûn Ulûm-ı Şer'iye Şubesi (1908/1912)

Dersin Adı	Öğretim Süresi
Tefsir-i Şerif	8 ay
Hadis-i Şerif	8 ay
İlm-i Ahlâk-ı Şer'iye ve Tasavvuf	6 ay
Usûl-i Fıkıh	8 ay
Fıkıh	8 ay
İlm-i Kelam	8 ay
Siyer-i Nebi	2 ay
Tarih-i Dini İslâm	6 ay
Tarih-i Edyân	6 ay
İlm-i Hilaf	4 ay
Edebiyat-ı Arabiyye	6 ay
Hikmet-i Teşri	2 ay
Tarih-i İlm-i Fıkıh	2 ay
Tarih-i İlm-i Kelâm	2 ay
Arap Felsefesi	2 ay
Felsefe ve Tarih-i Felsefe	6 ay

* Programların tespit ve tedvininde yardımları dolayısıyla Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL beye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu programlar hakkında bk. Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa 2011.

II. CUMHURİYET DÖNEMİ

3. Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Programı (1924)

Dersin İsmi:	Sömestr: Müddeti:
Tefsir ve Tarih-i Tefsir	6
Hadis ve Tarih-i Hadis	4
Fıkıh Tarihi	4
İçtimaiyat	2
Ahlâk	2
Din-i İslâm Tarihi	4
Akvam-ı İslâmiye Etnografyası	4
Türk Tarih-i Dinisi	4
Kelâm Tarihi	4
İslâm Felsefesi	2
Tasavvuf Tarihi	4
Felsefe Tarihi	4
Hal-ı Hazırda İslâm Mezhepleri	4
İslâm Bediiyatı	2
Felsefe-i Din	4
Tarih-i Edyan	4

NOT: Ancak 1932-1933 yılı Talebe Rehberinde okutulan derslerin yeniden belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu son düzenlemede İslâm Felsefesi Tarihi, İçtimai Ruhiyat, Maba'de't-tabiiyat (Metafizik), Ruhiyat, Arabî ve Farisi dersleri programda yer almamıştır.

4. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi ilk Programı (1949)[16]

Dersin Adı	Saat
Arapça	6
Farsça	2
Yab. Dil (İng. Fr. Alm.)	4
Sosyoloji	2
Mantık ve İlimler Felsefesi	4
İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi	4
İslâm Sanatı Tarihi	2
Mukayeseli Dinler Tarihi	2
Hadis	
Tefsir	
İslâm Hukuku	

5. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin ikinci Programı (1953-1954)

I. Sınıf	Saat	II. Sınıf	Saat
Arapça	8	Arapça	6
Farsça	4	Farsça	2
Yabancı Dil	3	Yabancı Dil	3
Klâsik Dinî Türkçe Metinler	3	Klâsik Dinî Türkçe Metinler	2
Kur'ân ve İslâm Dini Esasları	2	Kur'ân ve İslâm Dini Esasları	2
İslâm Tarihi	2	İslâm Tarihi	2
		Din Psikolojisi	1
		Din Sosyolojisi	3
		Felsefe ve Mantık	1
III. Sınıf	**Saat**	**IV. Sınıf**	**Saat**
Arapça	4	Arapça	6
Yabancı Dil	2	Yabancı Dil	2
İslâm Tarihi	2	İslâm Tarihi	2
Tefsir	2	Tefsir	4
Hadis	2	Hadis	4
İslâm Mezhepleri Tarihi	2	İslâm Mezhep. Tarihi	4

[16] NOT: Kayıtlara göre İkinci yıl Hadis Usulü, İslâm'da İlimler Tarihi, Din Psikolojisi dersleri ilave edilmiş, buna karşılık Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde takip edilmekte olan Sosyoloji dersi kaldırılmıştır (bk. Koştaş, s. 11). İlk mezunlardan alınan bilgiye göre Fakültenin ikinci veya üçüncü yılında Tefsir, Hadis ve İslâm Hukuku dersleri programa eklenmiştir (bk. Öcal, Tanıkların Dilinden, s. I, 292-294, 593-597; III, 20-25).

Kelâm	2	İslâm Felsefesi	2
İslâm Felsefesi	2	Dinler Tarihi	2
Felsefe ve Mantık	3	İslâm Sanatları Tarihi	2
Dinler Tarihi	2	Pedagoji	2
Din Psikolojisi	2	Tasavvuf Tarihi	2
İslâm Hukuku	2	Türk İslâm Tezyinî Sanatları	1
İslâm Sanatları Tarihi	2	İnkılâp Tarihi	2
Tezyinî Sanatlar ve Paleografi	1		

6. Yüksek İslâm Enstitüsü İlk Programı (1959-1960)

DERS ADI	I.Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf
Kur'ân-ı Kerim	5	4	1	1
Vücûh İlmi	-	-	-	1
Tefsir	-	1	2	2
Belâgat-i Kur'âniyye	-	-	-	1
Hâdis-i Şerif	-	1	2	2
Siyer-i Nebeviye	1	1	-	-
İlm-i Tevhîd	1	1	-	-
Kelâm	1	-	-	-
İslâm Hukuku	-	-	1	1
Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh	-	-	-	1
İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi	-	1	1	-
Mukayeseli Dinler Tarihi	1	1	1	-
İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi	3	2	1	1
Tasavvuf Tarihi	-	2	1	1
Ahlâk	-	-	1	1
İslâm Felsefesi Tarihi	-	-	1	-
Mantık	-	-	1	1
İslâm Tarihi	2	1	1	-
Muasır İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası	2	2	1	-
Arap Dili ve Edebiyatı	6	5	4	4
Fars Dili ve Edebiyatı	2	2	1	1
Dinî Psikoloji	-	-	1	1
Dinî Pedagoji	-	-	1	1
İslâm San'atları Tarihi	-	-	1	1
Hitâbet ve İrşâd	-	-	-	1
Dinî Musiki	-	-	1	1
Yabancı Dil (Almanca-Fransızca-İngilizce)	4	4	4	4
İnkılâp Tarihi	-	-	-	1
DERS ADEDİ	**11**	**14**	**20**	**20**
TOPLAM SAAT	**28**	**28**	**28**	**28**

DERS ADI	I.Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf
Kur'ân-ı Kerim	5	4	1	1
Vücûh İlmi	-	-	-	1
Tefsir	-	1	2	2
Belâgat-i Kur'âniyye	-	-	-	1
Hâdis-i Şerif	-	1	2	2
Siyer-i Nebeviye	1	1	-	-
İlm-i Tevhîd	1	1	-	-
Kelâm	1	-	-	-
İslâm Hukuku	-	-	1	1
Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh	-	-	-	1
İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi	-	1	1	-
Mukayeseli Dinler Tarihi	1	1	1	-
İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi	3	2	1	1
Tasavvuf Tarihi	-	2	1	1
Ahlâk	-	-	1	1
İslâm Felsefesi Tarihi	-	-	1	-
Mantık	-	-	1	1
İslâm Tarihi	2	1	1	-
Muasır İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası	2	2	1	-
Arap Dili ve Edebiyatı	6	5	4	4
Fars Dili ve Edebiyatı	2	2	1	1
Dinî Psikoloji	-	-	1	1
Dinî Pedagoji	-	-	1	1
İslâm San'atları Tarihi	-	-	1	1
Hitâbet ve İrşâd	-	-	-	1
Dinî Musiki	-	-	1	1
Yabancı Dil (Almanca-Fransızca-İngilizce)	4	4	4	4
İnkılâp Tarihi	-	-	-	1
DERS ADEDİ	**11**	**14**	**20**	**20**
TOPLAM SAAT	**28**	**28**	**28**	**28**

7. Yüksek İslâm Enstitüsü İkinci Programı (1971-1972)

DERSLER	SINIFLAR				TOPLAM
	1.	2.	3.	4.	
Kur'ân-ı Kerim	4	4	--	--	8
Tefsir	--	--	3	4	7
Hadis	--	--	2	3	5
Fıkıh	--	--	3	2	5
Kelâm ve İslâm Düşüncesi	--	2	2	2	6
İslâm Ahlâkı	2	--	--	--	2
Siyer ve İslâm Tarihi	3	2	--	--	5
İslâm Mezhepleri Tarihi	--	--	3	--	3
Tasavvuf ve Tarihi	2	2	--	--	4
İslâmî Türk Edebiyatı	3	2	2	--	7
Hitabet ve İrşad	--	--	--	2	2
Meslekî Türk Mûsıkîsi	2	1	--	--	3
Arap Dili ve Edebiyatı	5	5	4	4	18
Farsça	3	3	--	--	6
Sistematik Felsefe ve Mantık	2	2	--	--	4
Din Psikolojisi	--	--	2	--	2
Din Sosyolojisi	--	--	--	2	2
Dinler Tarihi	--	--	2	--	2
Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması	--	--	2	1	3
Teşkilat ve İdare	--	--	--	2	2
İslâm Türk Medeniyeti Tarihi	3	--	--	--	3
Medeni Hukuk	--	--	--	2	2
Türk İnkılâp Tarihi	--	--	--	2	2
Yabancı Dil (İng. Fr. Alm.)	3	3	3	3	12
Seminer	--	2	2	1	5
TOPLAM	**32**	**28**	**28**	**30**	

ÖĞRETMENLİK BİLGİSİ					
Eğitim Psikolojisi	--	2	--	--	2
Ruh Sağlığı ve Rehberlik	--	2	--	--	2
Ölçme ve Değer-lendirme	--	--	2	--	2
Eğitim Sosyolojisi	--	--	2	--	2
Öğretim Bilgisi	--	--	--	2	2
DERS ÇEŞİDİ	**11**	**13**	**14**	**13 /14**	
HAFTALIK DERS SAATİ TOPLAMI	**32**	**32**	**32**	**32**	

Not: YİE programına *"Medeni Hukuk"* dersi; 26 Şubat 1973 tarih ve 1735 sayılı *Tebliğler Dergisinde* (s. 73) yayınlanan MEB Talim ve Terbiye Kurulu Kararıyla eklenmiştir. Fakat 1978'de program dışı bırakılmıştır.

8. Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi İlk Programı (1971)

DERSLER	Tefsir-Hadis Bölümü						Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü				Fıkıh ve İslâm Hukuku Bölümü				İslâm Dil ve Edebiyatı Bölümü			
	I	II	III	IV	V	T.	III	IV	V	T.	III	IV	V	T.	III	IV	V	T.
Arapça	2	2	3	3	3	13	2	2	2	10	3	3	3	13	4	4	4	16
Kur'an-ı Kerim	3	3	2	2	2		2	--	--		2	2	2		2	2	2	
Retorik	3	--	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	--	--	
İslâm Dini Esasları	3	2	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	--	--	
Tefsir ve Usulü	--	--	5	5	6		2	--	--		3	--	--		2	--	--	
Hadis ve Usulü	--	--	5	5	5		--	--	2		--	2	--		--	2	--	
İslâm Hukuku	--	--	--	2	--	55	--	2	--	43	--	--	--	53	--	--	--	26
Tevhid ve Kelâm	--	--	--	--	--		5	5	5		--	--	--		--	--	--	
Tasavvuf ve Tarihi	--	--	--	--	--		2	2	2		--	--	--		--	--	--	
Fıkıh	--	--	--	--	--		--	--	--		6	6	6		--	--	--	
Fıkıh Usulü	--	--	--	--	--		--	--	--		2	2	--		--	--	--	
Mukayeseli İslâm Hukuku	--	--	--	--	--		--	--	--		--	2	2		--	--	--	
İslâm Felsefesi ve Kelâm	--	--	2	--	--		--	--	--		--	--	2		--	--	--	
İslâm Felsefesi ve Tasavv.	--	--	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	--	2	

İslâm-Türk Edebiyatı	--	--	--	--	--		--	--	--		--	--	--		5	5	5	
	--	--	--	--	--		--	--	--		3	2	2		3	--	--	
İslâm Med.ve	1	1	1	1	1	10	1	1	1	10	1	1	1	17	1	1	1	31
Müess. Tar.	--	3	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	2	1	
Paleografi	--	2	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	--	--	
İslâm Sanat Tarihi																		
İslâm Tarihi ve Siyer																		
Dinler Tarihi	--	2	--	--	--	4	--	--	--	3	--	--	--	4	--	--	--	2
Pedagoji	--	--	--	--	2		--	--	1		--	1	1		--	--	--	
Mantık	--	--	--	--	--		3	2	--		--	--	--		--	--	--	
Sistematik Flsefe	--	--	--	--	--		2	2	--		--	--	--		--	--	--	
Felsefe Tarihi	--	--	--	--	--	0	2	2	2	20	--	--	--	0	--	--	--	6
Mantık	--	--	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	2	2	
Okkült Bilgisi	--	--	--	--	--		--	2	3		--	--	--		2	--	--	
Türk- Kompozisyon	1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1		1	1	1	
Türkçe Dil Bilgisi	3	2	--	--	--		--	--	--		--	--	--		--	--	--	
Osmanlıca	3	2	2	2	2	40	2	2	2	42	2	2	2	40	2	2	2	43
Devrim Tarihi	--	--	--	--	1		3	3	3		--	--	1		--	--	1	
Yabancı Dil	2	2	3	3	3		--	--	3		3	3	3		--	--	--	
Farsça	2	3	--	--	--		--	--	--		--	--	--		4	4	4	
TOPLAM	23	25	24	24	26		27	26	27		26	27	26		26	25	25	

9. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Programı (1972)

Hazırlık

Arapça	40
Kur'ân	10
Yabancı Dil	8

Lisans

1. Sınıf		2. Sınıf	
İnkılap Tarihi	4	İnkılap Tarihi	2
Türk Dili	2	Türk Dili	2
Yabancı Dil	4	Beden Eğitimi ve Tezhip-Hat	2
Beden Eğitimi ve Tezhip-Hat	2	Kur'ân	2
Kur'ân	6	Arapça	6
Arapça	6	İslâm Tarihi	2
İslâm Tarihi	6	Tefsir	9
İslâm Dini Esasları ve Ahlâkı	6	Hadis	9
Tefsir Usulü	1	Mantık	3
Eğitim Bilimine Giriş	3	İslâm Kurumları Tarihi	2
İlkçağ Felsefesi Tarihi	2	Türk İslâm Edebiyatı	4

		Farsça	4
		Seçmeli Dini Musiki-Paleografi	2
		Eğitim Psikolojisi	3
		Genel Öğretim Metotları	3

3. Sınıf		4. Sınıf	
İnkılap Tarihi	2	İnkılap Tarihi	2
Türk Dili	2	Türk Dili	2
Yabancı Dil	8	Yabancı Dil	8
Beden Eğitimi ve Tezhip-Hat	2	Beden Eğitimi ve Tezhip-Hat	2
Arapça	4	Arapça	4
Tefsir	4	İslâm Mezhepleri Tarihi	5
Hadis	4	Eğitim Sosyolojisi	3
İslâm Hukuk Usulü	4	Din Eğitimi	4
Türk İslâm Sanatları Tarihi	2	Kelam	11
İslâm Hukuku	9	İslâm Felsefesi Tarihi	5
Dinler Tarihi	3	Din Felsefesi	2
Din Sosyolojisi	2	Özel Öğretim Metotları	3
Din Psikolojisi	2	Din ve Ahlâk Dersleri	
Ölçme ve Değerlendirme	3	Özel Öğretim Uygulamaları	3 Hafta
Kur'ân	2		
Araştırma Teknikleri	3		
Farsça	4		
Rehberlik	3		

Not: Program için bk.Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", s. 12-13.

10. Yüksek İslâm Enstitüsü III. Programı (1978)

DERSİN ADI	SINIFLAR											
	Genel Sınıf			Tefsir-Hadis Bölümü			Fıkıh-Kelâm Bölümü			İslâm Dini ve Esasları Bölümü		
	1	2	TOP.	3	4	TOP.	3	4	TOP.	3	4	TOP
GENEL KÜLTÜR DERSLERİ												
Türkçe-Kompozisyon	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Edebiyat	-	2	2	2	-	2	2	-	2	2	2	4
Osmanlıca	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İslâm Türk Medeniyeti Tarihi	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mantık-Felsefe	1	2	3	-	-	-	-	2	2	2	-	2
Türk İnkılâp / Devrim Tarihi	-	-	-	-	2	2	-	2	2	-	2	2
Yabancı Dil	3	3	6	3	3	6	3	3	6	3	3	6
Seçmeli Dersler	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	13	11	24	5	5	10	5	7	12	7	7	14
ÖZEL ALAN (=MESLEK) DERSLERİ												
Kur'ân-ı Kerim	3	3	6	2	2	4	2	2	4	-	-	-
Arap Dili ve Edebiyatı	8	7	15	4	4	8	4	4	8	-	-	-
Tefsir	-	-	-	5	6	11	2	-	2	2	2	4
Hadis	-	-	-	6	5	11	-	2	2	2	2	4
Fıkıh	-	-	-	-	2	2	5	5	10	-	-	-
Kelâm	-	-	-	2	-	2	4	4	8	-	-	-
İslâm Dini ve Esasları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	11
Siyer ve İslâm Tarihi.	2	2	4	-	-	-	-	-	-	3	-	3
İslâm Ahlâkı	-	2	2	-	-	-	-	-	-	3	2	5
İslâm Mezhepleri Tarihi	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-
Dinler Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Tasavvuf ve İrşad	-	-	-	2	-	2	2	-	2	2	-	2
Din Psikolojisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Din Sosyolojisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
TOPLAM	13	14	27	21	19	40	21	17	38	19	17	36
PEDAGOJİK FORMASYON DERSLERİ												
Eğitime Giriş	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğitim Psikolojisi a) Gelişim Psikolojisi b) Öğrenme Psikolojisi	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-

c) Ruh Sağlığı												
Genel Öğretim Metotları	-	-	-	-	3	3	-	3	3	-	3	3
Ölçme ve Değerlendirme	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-	1
Eğitim İdareciliği	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-	1	1
Eğitim Sosyolojisi	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Araştırma Teknikleri	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-	1
TOPLAM	2	3	5	2	4	6	2	4	6	2	4	6
DERS ÇEŞİDİ TOP.	11	11	--	10	9	--	11	10	--	12	11	--
GENEL TOPLAM	28	28	56	28	28	56	28	28	56	28	28	56

Not: Öğrenci, Mesleki Türk Mûsikîsi, Hüsn-i Hat, Kütüphanecilik, Paleografi ve Mezhepler Tarihi'nden birini seçecektir.

11. YÖK tarafından hazırlanan İlâhiyat Fakültesi Ders Programı (1983-1984)

Hazırlık Sınıfı :
Kur'ân-ı Kerim : 5 saat/kredi
Arapça : 20 saat/kredi

DERSLER	SINIFLARA GÖRE HAFTALIK DERS SAATLERİ							
	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
	I. YY	II. YY	III. YY	IV. YY	V. YY	VI. YY	VII. YY	VIII. YY
ZORUNLU 5/İ DERSLERİ								
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	1	1	1	1	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1	1	1	1	1
Yabancı Dil	6	6	4	4	4	4	2	2
Beden Eğitimi veya Güzel Sanat Dallarından Biri	1	1	1	1	1	1	1	1
TOPLAM	9	9	7	7	7	7	5	5
ZORUNLU ORTAK DERSLER								
Kur'ân-ı Kerim	4	4	-	-	-	-	-	-
Arapça	6	4	4	4	-	-	-	-
İslâm Tarihi	4	4	3	-	-	-	-	-
İslâm Dini Esasları	4	-	-	-	-	-	-	-
Tefsir Usûlü	-	3	-	-	-	-	-	-
Hadis Usûlü	-	3	-	-	-	-	-	-
Tefsir	-	-	5	4	4	-	-	-
Hadis	-	-	5	4	4	-	-	-
Mantık	-	-	3	-	-	-	-	-
İslâm Kurumları Tarihi	-	-	-	3	-	-	-	-
Türk-İslâm Edebiyatı	-	-	-	3	-	-	-	-
Seçmeli Ders (Türk Din Mûsikîsi, Paleografi veya Farsça)	-	-	-	2	-	-	-	-

İslâm Hukuk Usûlü	-	-	-	-	2	-	-	-
Türk ve İslâm Sanatları Tarihi	-	-	-	-	3	-	-	-
Araştırma Teknikleri	-	-	-	-	2	-	-	-
İslâm Hukuku	-	-	-	-	5	6	-	-
Dinler Tarihi	-	-	-	-	-	4	-	-
Din Sosyolojisi	-	-	-	-	-	4	-	-
Din Psikolojisi	-	-	-	-	-	4	-	-
İslâm Mezhepleri Tarihi	-	-	-	-	-	-	6	-
İlk Çağ Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	-	-	3	-
Din Eğitimi	-	-	-	-	-	-	6	-
Kelâm	-	-	-	-	-	-	7	5
İslâm Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	5
Tasavvuf Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	5
YeniÇağ Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	3
Din Felsefesi	-	-	-	-	-	-	-	4
TOPLAM	**18**	**18**	**20**	**20**	**20**	**20**	**22**	**22**
ÖĞRETMENLİK FORMASYONU DERSLERİ								
Eğitime Giriş	3	-	-	-	-	-	-	-
Eğitim Sosyolojisi	-	3	-	-	-	-	-	-
Eğitim Psikolojisi	-	-	3	-	-	-	-	-
Eğitim Programları ve Öğretim Yöntemleri	-	-	-	3	-	-	-	-
Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme	-	-	-	-	3	-	-	-
Eğitim Teknolojisi	-	-	-	-	-	3	-	-
Rehberlik	-	-	-	-	-	3	-	-
Din ve Ahlâk Dersleri Özel Öğretim Yöntemleri	-	-	-	-	-	-	3	-
Eğitim Yönetimi	-	-	-	-	-	-	-	3
Din ve Ahlâk Dersleri Özel Öğretim Uygulamaları	-	-	-	-	-	-	-	Bir Ay
TOPLAM	**3**	**3**	**3**	**3**	**3**	**6**	**3**	**3**
GENEL TOPLAM	**30**	**30**	**30**	**30**	**30**	**31**	**30**	**30**

III. UYGULANMAKTA BULUNAN PROGRAMLAR

12. YÖK tarafından hazırlanan İlâhiyat Fakültesi Ders Programı (1998-1999)

(Hazırlık Sınıfı ve Pedagojik Formasyon Dersleri Çıkarılmış 28 Şubat Süreci Programı)

DERSLER	HAFTALIK DERS SAATLERİ							
	1. SINIF		2. SINIF		3. SINIF		4. SINIF	
	I. yy	II. yy	III. yy	IV. yy	V. yy	VI. yy	VII. yy	VIII. yy
ZORUNLU ORTAK DERSLER								
Kur'ân-ı Kerim	4	4	2	2	-	-	-	-

Arapça	10	10	6	6	4	4	-	-
İslâm Tarihi	2	2	2	-	-	-	-	-
Psikolojiye Giriş	2	-	-	-	-	-	-	-
Sosyolojiye Giriş	2							
Tefsir Tarihi ve Usûlü	-		4	-	-	-	-	-
Hadis Tarihi ve Usûlü	-		4	-	-	-	-	-
Din Sosyolojisi	-	-	-	2	-	-	-	-
Din Psikolojisi	-	-	2	-	-	-	-	-
Mantık	-	-	-	-	-	-	-	2
İslâm Medeniyeti Tarihi				2				
Kur'ân Tefsiri ve Terc. Teknikl.	-	-	-	4	-	-	-	-
Hadis	-	-	-	4	-	-	-	-
İlk Çağ Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	2	-	-	-
İslâm Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	-	2	-	
Yeni Çağ Felsefesi Tarihi	-	-	-	-	-	-	2	-
Din Felsefesi	-	-	-	-	-	-	-	4
Kelam Tarihi ve Ekolleri					4			
Sistematik Kelam						4		
İslâm Hukuk Usulu					4			
İslâm Hukuku						4		
Türk ve İslâm Sanatları Tarihi	-	2	-	-	-	-	-	-
Dinler Tarihi	-	-	-	-	-	-	4	-
Tasavvuf Tarihi ve Felsefesi							4	
İslâm Mezhepleri Tarihi								2
Türk-İslâm Edebiyatı	2	-	-	-	-	-	-	-
İslâm Ahlâk Felsefesi								2
Dini Hitabet								2

Din Eğitimi							2	
Seçmeli							2	2
Seçmeli					2	2	2	2
Seçmeli					2	2	2	2
Seçmeli					2	2	2	2
TOPLAM	**20**	**20**	**20**	**20**	**20**	**20**	**20**	**20**

Ortak Zorunlu Dersler (5İ Dersleri)

Türk Dili	2	2
Yabancı Dil	2	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi	2	2
Toplam	6	6

13. YÖK İlahiyat Milli Komitesinin Hazırladığı İlahiyat Fakültesi programı (2009)(Lisan Derslerinin %30'u Arapça ve Zorunlu Hazırlıklı Program)

ZORUNLU HAZIRLIK SINIFI PROGRAMI

DERSLER	I. Yarıyıl	II. Yarıyıl
Arapça Dilbilgisi I-II	8	8
Arapça Okuma-Anlama I-II	8	8
Arapça Sözlü Anlatım I-II	4	4
Arapça Yazılı Anlatım I-II	4	4
TOPLAM	24	24

İLAHİYAT LİSANS PROGRAMI

DERSLER	I. Yarı-yıl	II. Yarı-yıl	III. Yarı-yıl	IV. Yarı-yıl	V. Yarı-yıl	VI. Yarı-yıl	VII. Yarı-yıl	VIII Yarıyıl
Kur'ân Okuma ve Tecvid I-II-III-IV	4	2	2	2				
Arap Dili ve Edebiyatı I-II			2	2				
İslâm İnanç Esasları	2							
İslâm İbadet Esasları		2						
Tefsir Tarihi ve Usulü	4							
Tefsir I-II		4	4					
Hadis Tarihi ve Usulü	4							
Hadis I-II		4	4					
İslâm Hukukuna Giriş			2					
İslâm Hukuk Usulü				3				
İslâm Hukuku I-II					4	4		

Kelam Tarihi				3				
Sistematik Kelâm I-II					4	2		
İslâm Mezhepleri Tarihi							3	
Tasavvuf					4			
Mantık		2						
Felsefe Tarihi						4		
İslâm Felsefesi Tarihi							4	
Din Felsefesi								3
İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi						2		
Dinler Tarihi								4
Din Psikolojisi			3					
Din Sosyolojisi				3				
Din Eğitimi				2				
Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim							2	
Siyer	2							
İslâm Tarihi I-II		4	2					
İslâm Medeniyeti Tarihi				2				
Türk-İslâm Sanatları Tarihi		2						
Osmanlı Türkçesi	2							
Türk Din Musikisi (Nazariyatı)	2							
Türk İslâm Edebiyatı				2				
Seçmeli					2	2	2	2
Seçmeli					2	2	2	2
Seçmeli					2	2	2	2
Seçmeli					2	2	2	2
TOPLAM	**20**	**20**	**19**	**19**	**20**	**20**	**17**	**15**
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I-II	2	2						
Türk Dili I-II	2	2						
Yabancı Dil I-II	2	2						
Hitabet ve Meslekî Uygulama I-II							2	2
Bitirme Ödevi							2	2
TOPLAM	**6**	**6**					**4**	**4**

14. YÖK'ün 15 Ağustos 2013'te kabul ettiği ve bütün İlahiyat/İslâmî İlimler Fakültelerinde sınıf farkı gözetmeksizin bütün sınıflarda uygulanmak üzere gönderdiği Program

İLAHİYAT/İSLAMÎ İLİMLER FAKÜLTESİ HAZIRLIK PROGRAMI

Arapça Hazırlık Sınıfı Dersleri	I. Kur	II. Kur	III. Kur	IV. Kur	Hazırlık Eğitimi Esasları
Kelime Bilgisi (Sarf)-I, II, III, IV	4	4	4	4	1.Meslekî Arapça öğretilmesi hedeflendiği için, Hazırlık eğitimi ayrı bir yönergeyle dekanlıkça Fakülte bünyesinde yürütülür. 2. Her dönem eğitim süresi on sekiz haftadır. Dersler Arapça işlenir. 3. Her dönem 9. ve 18. hafta kur geçme sınavları yapılır. 4. Sarf ve Nahv geleneksel, diğer dersler yeni usulle verilir. 5. Okuma-Anlama metinleri, Sarf ve Nahv'e paralel seçilip işlenir. 6. Arap Dili Fonetiği ezber amaçlı değil, tashîh-i hurûf/tecvîd içindir.
Cümle Bilgisi (Nahv)-I, II, III, IV	6	6	6	6	
Duyma-Anlama (İstimâ')-I, II, III, IV	4	4	4	4	
Okuma-Anlama (Kırâa)-I, II, III, IV	4	4	6	6	
Sözlü Anlatım (Muhâdese)-I, II, III, IV	4	4	4	4	
Yazılı Anlatım (İmlâ-İnşâ)-I, II, III, IV	4	4	4	4	
Arap Dili Fonetiği (Tashîh-i Hurûf)-I, II, III, IV	4	4	2	2	
Toplam (1080 saat)	**30**	**30**	**30**	**30**	

İLAHİYAT/İSLAMÎ İLİMLER LİSANS PROGRAMI

İlahiyat Lisans Dersleri	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Kur'ân Okuma ve Tecvid I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII	4	2	2	2	2	2	2	2
Arap Dili Belagati-I, II	2	2						
Akâid Esasları	2							
İbadet Esasları-I, II	2	2						
Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü-I, II	2	2						
Tefsir-I, II, III, IV, V			2	2	2	2	2	
Hadis İlimleri ve Usûlü-I, II	2	2						
Hadis-I, II, III, IV, V			2	2	2	2	2	
Fıkıh Usûlü-I, II			2	2				
Fıkıh-I, II, III, IV					2	2	2	2
Kelâm ve İslâm Mezhepleri-I, II, III				2	2	2		
Tasavvuf-I, II					2	2		
Mantık			2					
İslâm Felsefesi-I, II						2	2	
Din Psikolojisi		2						
Din Sosyolojisi			2					

Din Felsefesi								2
Din Eğitimi				2				
Dinler Tarihi-I, II					2	2		
Siyer-i Nebî-I, II	2	2						
İslâm Tarihi-I, II			2	2				
İslâm Medeniyeti				2				
İslâm Sanatları ve Dinî Mûsıkî			2					
Osmanlı Türkçesi ve İslâmî Türk Edebiyatı-I, II	2	2						
Seçmeli					2	2		
Seçmeli					2	2		
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
(Toplam: 136. Zorunlu: 112. Seçmeli: 24)	**18**	**16**	**16**	**16**	**18**	**20**	**18**	**14**
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi–I, II	2	2						
Türk Dili–I, II	2	2						
Yabancı Dil–I, II	2	2						
Hitabet ve Mesleki Uygulama								2
Bitirme Ödevi							2	
TOPLAM	**24**	**22**	**16**	**16**	**18**	**20**	**20**	**16**

Not: Kur'ân Okuma ve Tecvid dersinde üst dönemden ders almanın ön koşulu alt dönem derslerinden başarılı olmaktır.

15. YÖK Yürütme Kurulu Üyesi İbrahim Hatiboglu'nun Gönderdiği Program (2013)

İLAHİYAT/İSLAMÎ İLİMLER FAKÜLTESİ HAZIRLIK PROGRAMI

Arapça Hazırlık Sınıfı Dersleri	I. Kur	II. Kur	III. Kur	IV. Kur
Kelime Bilgisi (Sarf)-I, II, III, IV	4	4	4	4
Cümle Bilgisi (Nahv)-I, II, III, IV	6	6	6	6
Duyma-Anlama (İstimâ')-I, II, III, IV	4	4	4	4
Okuma-Anlama (Kırâa)-I, II, III, IV	4	4	6	6
Sözlü Anlatım (Muhâdese)-I, II, III, IV	4	4	4	4
Yazılı Anlatım (İmlâ-İnşâ)-I, II, III, IV	4	4	4	4
Arap Dili Fonetiği (Tashîh-i Hurûf)-I, II, III, IV	4	4	2	2
Toplam (1080 saat)	**30**	**30**	**30**	**30**

Hazırlık Eğitimi Esasları

1. Meslekî Arapça öğretilmesi hedeflendiği için, Hazırlık eğitimi ayrı bir yönergeyle dekanlıkça Fakülte bünyesinde yürütülür.
2. Her dönem eğitim süresi on sekiz haftadır. Dersler Arapça işlenir.
3. Her dönem 9. ve 18. hafta kur geçme sınavları yapılır.
4. Sarf ve Nahv geleneksel, diğer dersler yeni usulle verilir.
5. Okuma-Anlama metinleri, Sarf ve Nahv'e paralel seçilip işlenir.
6. Arap Dili Fonetiği ezber amaçlı değil, tashîh-i hurûf/tecvîd içindir.

İLAHİYAT/İSLAMÎ İLİMLER LİSANS PROGRAMI

İlahiyat Lisans Dersleri	I	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Kur'ân Okuma ve Tecvid I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII	2	2	2	2	2	2	2	2
Arap Dili Belagati-I, II	2	2						
Akâid Esasları	2							
İbadet Esasları-I, II	2	2						
Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü-I, II	2	2						
Tefsir-I, II, III, IV, V			2	2	2	2	2	
Hadis İlimleri ve Usûlü-I, II	2	2						
Hadis-I, II, III, IV, V			2	2	2	2	2	
Fıkıh Usûlü-I, II			2	2				
Fıkıh–I, II, III					2	2	2	
Kelâm-I, II, III				2	2	2		
İtikâdî İslâm Mezhepleri			**2**					
Tasavvuf-I, II					2	2		
Ahlâk Felsefesi				**2**				
Felsefe Tarihi				**2**				
Mantık			2					
İslâm Felsefesi-I, II							2	2
Din Psikolojisi		2						
Din Sosyolojisi			2					

Din Felsefesi								2
Din Eğitimi			2					
Dinler Tarihi-I, II					2	2		
Siyer-i Nebî-I, II	2	2						
İslâm Tarihi-I, II			2	2				
İslâm Medeniyeti				2				
İslâm Sanatları		**2**						
Dinî Mûsıkî	**2**							
İslâmî Türk Edebiyatı	**2**							
Osmanlı Türkçesi		**2**						
Seçmeli					2	2		
Seçmeli					2	2		
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
Seçmeli							2	2
(Toplam: 140. Zorunlu: 116. Seçmeli: 24)	**18**	**18**	**18**	**18**	**18**	**18**	**18**	**14**
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi–I, II	2	2						
Türk Dili–I, II	2	2						
Yabancı Dil–I, II	2	2						
Hitabet ve Mesleki Uygulama								2
Bitirme Ödevi							2	
TOPLAM [TİB: 76 (65,5), FDB: 22 (18,9), İTS: 18 (15,5)]	**24**	**24**	**18**	**18**	**18**	**18**	**20**	**16**

Not: Kur'ân Okuma ve Tecvid dersinde üst dönemden ders almanın ön koşulu alt dönem derslerinden başarılı olmaktır.